

ALEXANDRE TARROJA
LARA DOMINGO
MARIA HERRERO
GEMMA LOZANO
VALERIÀ PAÛL
SERGI SALADIÉ
Geògrafs

Papers, Regió Metropolitana de Barcelona
núm, 39, maig 2003, pàgs. 151-181

Terres de l'Ebre: una identitat i un projecte de futur. La posició geogràfica, el riu, el paisatge i el capital social, motius d'un nou model de desenvolupament social i ambiental ¹

¹ Aquest article té el seu origen en els treballs del I Taller de joves geògrafs desenvolupat a Tortosa del 19 al 21 de juliol de 2002 amb el títol "Criteris socioambientals i participació local en les polítiques territorials: estratègies territorials de les Terres de l'Ebre". El taller va ser organitzat pel Col·legi de Geògrafs, l'Associació Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre i les associacions de joves geògrafs de les universitats Autònoma de Barcelona, Barcelona i Rovira i Virgili. Coordinació del taller: Lara Domingo, Maria Herrero, Sergi Saladié i Àlex Tarroja. Ponents: Ignasi Aldomà, Jordi Blay, Antoni Canicció, Jaume Font, Pere Josep Jiménez, Sebastià Jornet, Gemma Lozano, Josep Oliveras, Ramon Roig, Sergi Saladié, Elisabet Sau i Manolo Tomàs. Participants: Borja Alegria, Daniel Ariza, Maria Batet, Lorena Beas, Dani Calatayud, Nacho Callejas, Fulgencio Cánovas, Xose Constenla, Ignasi Cuadros, Arcadi Gafas, Francesc Gomà, Xesco Guillem, Loles Herrero, Joan Jaume Iniesta, Jordi Iserte, Adela Jerónimo, Guifré Lloses, David Mongil, Conchi Mora, Remi Muñoz, Sònia Olmeda, Rosa Prats, Ivan de la Red, Noemí Requena, Manel Serra, David Serrano, Juli Valdunciel i Cristian Zaar. També han col·laborat en la recollida de dades per a l'article: Lucia González, Núria Matamala i Joan Tort. A tots ells i elles els agraïments dels signants de l'article per les seves valuoses aportacions i molt especialment a Pepin Beltran, de l'Associació Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre, per fer possible el taller i pel seu continuat suport i paciència.

- 1 Les veus de l'Ebre afirmen un nou model de desenvolupament social i ambiental per al territori**
 - 2 Articulació d'un territori divers a la cruïlla entre l'arc mediterrani i l'eix de l'Ebre**
 - 3 “Lo riu és vida”: un model de desenvolupament articulat entorn de la gestió prudent dels recursos naturals**
 - 4 El paisatge: valors ecològics, econòmics i culturals sota pressions transformadores**
 - 5 Una nova estratègia de competitivitat equilibrada, basada en els recursos propis del territori, la formació i la cohesió social**
 - 6 Estratègies per a la igualtat d'oportunitats al territori**
 - 7 Un nou model de governabilitat basat en la participació ciutadana, la representació institucional dels interessos del territori i les xarxes de cooperació interinstitucionals**
 - 8 L'Ebre ens remet a un nou model de desenvolupament social i ambiental... per a Catalunya?**
- Bibliografia**

Les Terres de l'Ebre duen a terme importants esdeveniments que afectaran de manera decisiva el futur del seu territori. La presa de consciència de la importància d'aquests esdeveniments per part de la seva població ha conduït a un procés de debat i reflexió sobre el present i el futur del propi territori que, més enllà de les reivindicacions específiques sobre alguns aspectes concrets, ha permès elaborar una proposta de desenvolupament i ordenació del territori basada en els seus propis recursos, les activitats lligades al lloc, la qualitat de vida de les persones i el respecte als recursos naturals i el paisatge.

Las Terres de l'Ebre llevan a cabo en la actualidad importantes cambios que afectarán de manera decisiva al futuro de su territorio. La toma de conciencia de la importancia de estos cambios por parte de su población ha conducido a un proceso de debate y reflexión sobre el presente y el futuro del propio territorio que, más allá de las reivindicaciones específicas sobre algunos aspectos concretos, ha permitido elaborar una propuesta de desarrollo y ordenación de territorio basada en sus recursos propios, las actividades ligadas al lugar, la calidad de vida de las personas y el respeto a los recursos naturales y el paisaje.

The Terres de l'Ebre are currently living important events that will affect in a decisive way the future of its territory. The awareness of the population of the importance of these events have led to a process of debate and reflection on the future of the territory itself that, beyond the specific claims about some concrete aspects, has allowed the elaboration of a development proposal and land planning based on its own resources, the activities linked to the place, the quality of life of people and the respect to the natural resources and landscape.

Les Terres de l'Ebre connaissent actuellement d'importants changements qui affecteront de façon décisive le futur de son territoire. La prise de conscience de l'importance de ces changements, compte tenu de sa population, a conduit à un processus de débat et de réflexion sur le présent et le futur du territoire qui, au delà des revendications spécifiques sur certains aspects concrets, a permis d'établir une proposition de développement et d'aménagement du territoire basée sur ses propres ressources, les activités du lieu, la qualité de vie des habitants et le respect des ressources naturelles et du paysage.

Terres de l'Ebre: una identitat i un projecte de futur. La posició geogràfica, el riu, el paisatge i el capital social, motius d'un nou model de desenvolupament social i ambiental

1 Les veus de l'Ebre afirmen un nou model de desenvolupament social i ambiental per al territori

Després d'un llarg temps de ser la regió oblidada de Catalunya, els darrers anys, la força de les mobilitzacions ciutadanes en defensa dels recursos del seu territori (l'aigua, l'energia, el paisatge) han invertit els termes i han situat les Terres de l'Ebre al centre del debat territorial i a les portades de la premsa nacional. La gent de l'Ebre ha recobrat la veu i s'ha fet escoltar amb més força que mai.

Però aquest conflicte sobre l'apropiació dels recursos del territori no es pot entendre només en clau local ni de reacció defensiva. Com diu Oriol Nel·lo: "Catalunya sencera ha de ser conscient que és a l'Ebre on es juga, en no petita part, el seu futur (...) l'esdevenidor del país depèn, en bona mesura, del que ocorre en aquelles comarques històricament marginades i explotades". I és que en el rerefons de les mobilitzacions ciutadanes de l'Ebre rau una proposta afirmativa molt més profunda i transcendent que reclama un nou model de desenvolupament del territori centrat en les persones i el medi ambient. Un model que doni protagonisme a la veu del lloc i les comunitats locals en la formulació de les seves propostes de futur; que suposi una gestió prudent dels recursos del territori i del paisatge; i que més enllà dels plans i discursos afavoreixi una intervenció decidida del sector públic per assolir objectius de qualitat de vida, respecte al medi ambient i equilibri competitiu de totes les parts del territori. Aquest són els pilars d'un projecte de futur i un nou model de desenvolupament per a les Terres de l'Ebre.

1.1 De l'oblit al protagonisme: mobilitzacions ciutadanes en defensa dels recursos del territori

El 25 de febrer de 2001 els ciutadans de l'Ebre saltaven a les primeres pàgines dels mitjans de comunicació en prendre els carrers de Barcelona amb pancartes que deien: "No volem ser ciutadans de tercera", "Això també és Catalunya?" i "Lo riu és vida". Aquestes comarques, que suposen el 10,2% del territori però només el 2,5% de la població de Catalunya, llargament oblidades adquirien uns renovats protagonisme i actualitat.

En efecte, d'ençà de la Guerra Civil, les Terres de l'Ebre s'havien caracteritzat per la contínua pèrdua de pes relatiu, demogràfic i econòmic dins el conjunt de Catalunya; l'escassa atenció per part de les administracions; els retards i les desarticulacions en infraestructures, la desorientació en estratègies de desenvolupament econòmic; la implantació de grans complexos energètics nuclears i hidroelèctrics incapaces d'impulsar l'economia i la societat locals; manca de reconeixement institucional; tot això combinat amb l'ajuda inestimable del que Lluís Casassas anomenava, eufemísticament, "resistencia-lisme tortosi" (per referir-se a l'immobilisme de determinats sectors de la societat local). Mentre, els estudis sobre ordenació del territori parlaven en termes de "comarques a tancar", "ciutats regressives o parades" i "comarques agràries estancades", i Josep Bayerri es preguntava el 1985 en el títol del seu llibre *Les Terres de l'Ebre, encara un futur...?*

Tanmateix, la consciència col·lectiva i la força dels moviments ciutadans en defensa dels recursos, l'aigua i el paisatge, del territori en definitiva, han recreat una nova mirada i una nova centralitat sobre aquestes comarques fins a esdevenir un subjecte de primer ordre del debat públic i polític a Catalunya, tot retrobant ara una veu pròpia i un reconeixement extern. La situació de malestar per l'oblit crònic i l'oposició generalitzada a les imposicions foranes del Plan Hidrológico Nacional (PHN), el Mapa Eòlic o les propostes de noves centrals tèrmiques ha adquirit una magnitud formidable a la societat ebrenca, amb un caràcter interclassista. Aquesta majoria a favor d'un model de desenvolupament respectuós amb uns recursos naturals escassos al país i uns paisatges que li donen identitat col·lectiva ha expressat també la voluntat de no voler continuar sent el sud oblidat i exigir una intervenció decidida del sector públic per a la millora de la seva qualitat de vida.

1.2 De la llunyania a la centralitat: una posició potencialment estratègica de cruïlla entre els eixos mediterrani i de l'Ebre, i entre Catalunya, el País Valencià i Aragó

La renovada centralitat d'aquest territori té també un altre vessant que es juga a una escala europea i peninsular. Les Terres de l'Ebre tenen una posició potencialment estratègica tant de cruïlla entre els dos eixos

econòmics més dinàmics de la península, l'arc mediterrani i l'eix de l'Ebre, com de punt de trobada entre les cultures de Catalunya, el País Valencià i Aragó.

Les decisions sobre desenvolupament del territori i infraestructures que es prenguin ara a les Terres de l'Ebre tenen una transcendència que va més enllà del propi territori: a l'Ebre també estan en joc relacions entre Catalunya i el País Valencià, el futur d'un espai ibèric reticular i no radial, o la pròpia posició de Barcelona en la xarxa urbana euromediterrània o arc llatí.

Els diferents estudis sobre el desenvolupament territorial d'aquestes comarques coincideixen en el fet que un dels seus principals actius territorials és la seva localització estratègica en el triangle d'activitat de Barcelona, València i Saragossa. L'escurçament de distàncies per la millora de les infraestructures de transport al corredor mediterrani han transformat un territori caracteritzat tradicionalment per ser una frontera o confíllunya i perifèric respecte a Barcelona (n'és una bona expressió el tradicional lema de "ni catalans, ni valencians") en un atractiu punt central entre les àrees metropolitanes de Barcelona i València. Ara Barcelona i València han passat a estar molt a prop en temps, cosa que genera noves oportunitats d'atracció d'activitat econòmica que caldrà encaixar bé amb el propi model de desenvolupament de les Terres de l'Ebre. Alhora, l'Ebre té un potencial i una vocació històrica com a camí de penetració cap a l'Aragó i el centre de la Península.

Per tal que aquest potencial de la localització estratègica esdevingui un veritable recurs territorial, perquè realment actui com a ròtula o cruïlla, cal desvetllar-lo, construir-lo i valoritzar-lo socialment a través d'unes polítiques intencionades d'infraestructures i d'impuls social i econòmic. En aquestes decisions està en joc que les Terres de l'Ebre siguin un buit central, una terra de pas o que s'insereixin com un veritable nus d'activitats, amb un paper propi. La competitivitat de les comarques de l'Ebre passa sens dubte per actuacions decidides que les insereixin com a node o cruïlla en aquests eixos.

Però aquesta posició estratègica no es limita als eixos de dinamisme econòmic, sinó que és també un punt de trobada entre tres països històricament i culturalment molt units: Catalunya, el País Valencià i Aragó.

1.3 Necessitat d'un projecte de futur, necessitat d'unes polítiques

Els recursos del territori (l'aigua, el paisatge, etc.), la posició estratègica i la mobilització ciutadana per un determinat model de desenvolupament són punts de partida o els motors al voltant dels quals formular un projecte de futur per a les Terres de l'Ebre.

Un dels factors que fins ara ha limitat el potencial competitiu d'aquest territori ha estat precisament la manca d'una estratègia de conjunt pròpia i no dependent de les dinàmiques de Barcelona, Tarragona o Madrid.

Per tant, aquest projecte ha de formular-se necessàriament des del lloc, des de la comunitat, amb la participació activa i el compromís dels ciutadans i les ciutadanes, de la societat civil, dels moviments socials, dels governs locals. Fent evidents els projectes interns de la societat i el territori.

És per això que aquest article no es proposa en cap cas formular una estratègia territorial per a les comarques de l'Ebre "des d'un despatx de Barcelona", sinó simplement tractar de recollir, transmetre i donar cohesió a les veus que en aquest sentit estan sorgint des del propi territori. Es tracta, per tant, d'un exercici de diàleg.

Un diàleg que vol recollir les veus que des del territori reclamen el respecte i la conservació dels recursos naturals i els paisatges que li donen identitat; un desenvolupament social i econòmic "sostenible" basat en el potencial dels propis recursos; una qualitat de vida i unes oportunitats per als ciutadans equiparables a les de la resta de Catalunya; i una nova articulació de la representació dels interessos del territori. Un projecte de futur que acabi amb la marginalitat i el menysteniment del territori i que no es basi en el principi "d'inversions a canvi d'aigua".

Tanmateix, un projecte no és més que un marc de referència socialment consensuat per a les polítiques públiques i dels agents socials. Però per tal de fer efectiu el desenvolupament del territori, el que caldrà és desplegar de forma efectiva polítiques públiques, inversions i intervencions innovadores, decidides i coordinades del sector públic.

2 Articulació d'un territori divers a la cruïlla entre l'arc mediterrani i l'eix de l'Ebre

2.1 Un litoral dinàmic, un interior amb dificultats de desenvolupament

Tot i l'existència d'una identitat de conjunt consolidada de les Terres de l'Ebre (dilatada en el temps mitjançant estructures territorials com el bisbat, la vegueria i el corregiment de Tortosa, i construït com a identitat moderna molt recentment), no es pot parlar d'una unitat en termes de dinàmiques econòmiques i socials. En efecte, l'estructura actual de les Terres de l'Ebre en relació amb la seva competitivitat podria classificar-se, simplificant, en una dualitat contrastada entre el dinamisme del corredor litoral i la plana deltaica (la major part de les comarques del Baix Ebre i el Montsià) i les dificultats de desenvolupament de les terres interiors (Ribera d'Ebre i Terra Alta). Els nivells de competitivitat entre el corredor litoral i les terres interiors són molt heterogenis.

El Baix Ebre i el Montsià no només concentren el 77% de la població de les Terres de l'Ebre, sinó també el creixement demogràfic (tendint a accentuar encara més la concentració), les principals infraestructures de comunicacions, el dinamisme urbà (Tortosa, Amposta), l'agricultura més productiva (el delta, Alcanar), una activitat industrial modesta però diversificada i amb *clusters* emergents (la Sènia-Ulldecona) i nuclis d'activitat turística (l'Ametlla, l'Ampolla, Sant Carles de la Ràpita, el delta).

Per contra, l'eix de l'Ebre, les serres i l'altiplà de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta es caracteritzen per l'estancament o regressió demogràfica, fins i tot dels principals nuclis urbans (entre 1981 i 2001 Móra d'Ebre i Móra la Nova passen de 7.459 a 7.503, Flix de 5.009 a 4.122, Gandesa de 2.831 a 2.629, Ascó de 2.037 a 1.693 i Riba-roja de 2.104 a 1.329); l'envelliment de la població; la manca de centralitats realment articuladores del territori (Móra, Gandesa, Flix); infraestructures de comunicacions insuficients; l'agricultura de secà (Terra Alta); una indústria molt concentrada i exògena (Flix, Ascó), i un afavoriment del turisme com a estratègia de futur incerta que ha sabut generar poca confiança.

Així, ja la tipologia de desenvolupament comarcal del Pla Territorial General de Catalunya de 1995 considerava el Baix Ebre i el Montsià com a comarques “en

creixement moderat del sector agrari” en evolució cap a “creixement destacat agrari” i “creixement moderat industrial”; la Ribera d'Ebre es caracteritzava d’“estancament agrari” en evolució a “creixement moderat agrari” i “estancament industrial” i la Terra Alta com a “estancament agrari” sense perspectives de millora. La Terra Alta, les Garrigues i el Priorat eren les úniques comarques de Catalunya sense perspectiva de sortir de l'estancament ni canviar de vocació principal, és a dir, sense estratègia de futur en el Pla Territorial General.

Sens dubte, un dels objectius estratègics de les Terres de l'Ebre ha de ser saber estendre les dinàmiques positives que es generen a la franja litoral cap a les terres interiors (amb objectius diferenciats però complementaris) a través d'una millor articulació entre ambdós sectors i d'una complementarietat de les activitats.

2.2 Una centralitat regional compartida en el triangle Tortosa-Amposta-l'Aldea

Tot i que Tortosa fou la tercera ciutat de Catalunya fins a inicis del segle XIX, alguns autors, entre ells Josep Bayerri, han atribuït a “la manca d'una ciutat que actués com a centre director potent” la incapacitat històrica d'aconseguir un reconeixement administratiu per a les Terres de l'Ebre. D'altres han arribat a afirmar que l'atonía de Tortosa podria arribar a posar en perill la continuïtat del corredor del Mediterrani. En els criteris per a un pla estratègic de les Terres de l'Ebre promogut pel PSC s'afirmava: “S'ha notat la falta d'una o més ciutats amb suficient pes econòmic i demogràfic que empenyin i dinamitzin el conjunt del territori”. En aquest sentit, ja el *Regional Planning* de 1932 proposava una cruïlla de comunicacions entre el corredor costaner i l'eix de l'Ebre, a més de la potenciació de Tortosa com a nus de la xarxa reticular de ciutats i capitalitat activadora de la regió.

Tanmateix, el traçat de les grans infraestructures de transport han traslladat la centralitat i el dinamisme de la regió de Tortosa cap al corredor d'infraestructures del Mediterrani, significadament amb el nou traçat ferroviari d'alta velocitat per Amposta, amb estació a l'Aldea, que s'accentuarà amb les iniciatives del polígon industrial Catalunya Sud i la prevista plataforma logística de l'Aldea. De no intervenir amb polítiques d'infraestructures i impuls social i econòmic que reinserixin Tortosa en aquesta centralitat, la capital històri-

ca pot quedar progressivament al marge del nou espai de centralitat.

En aquest nou context, el paper vertebrador central del territori ja no el pot exercir una sola ciutat, sinó la nova centralitat polinuclear emergent formada pel triangle Tortosa-Roquetes, Amposta i l'Aldea, on es concentra el 29,5% de la població de les Terres de l'Ebre. La reivindicada centralitat regional s'ha de reforçar, doncs, en el conjunt d'aquest triangle, que hauria d'actuar com un sistema urbà funcionalment integrat (que no conurbat), coordinant les polítiques urbanístiques, de serveis i equipaments, de transport públic, etc. Alhora hauria de comptar amb l'extensió pel corredor d'infraestructures cap a l'Ampolla i la Ràpita, i per l'Ebre cap a Deltebre, un entorn que concentra en el seu conjunt el 46,6% de la població de les Terres de l'Ebre i amb una massa crítica suficient per afavorir l'atracció d'activitat, comerç i serveis.

En aquest sistema urbà ampliat de les Terres de l'Ebre (la Ràpita, Amposta, Tortosa, Deltebre, l'Ampolla) és especialment necessària una coordinació de les polítiques urbanístiques que limiti la tendència actual a l'expansió urbana dispersa i extensiva en baixa densitat pel que fa als usos residencials, industrials, comercials, logístics i les infraestructures, reforci la continuïtat amb els teixits urbans existents i preservi el paisatge. És també bàsic un sistema de transport públic que relligui més i millor el sistema urbà.

2.3 Inserció de les Terres de l'Ebre com a node en l'arc mediterrani

Com s'ha indicat en la introducció, el triangle Tortosa-Amposta-l'Aldea té un potencial de desenvolupament per la seva localització estratègica en l'arc mediterrani (l'eix econòmic i de mercaderies més important de la Península), a mig camí de Barcelona i València i en la cruïlla amb el potencial eix de l'Ebre cap a Lleida i Saragossa. Però l'aprofitament d'aquest potencial passa, en una part no gens menyspreable, per decisions i inversions en infraestructures que facin que deixi de ser un lloc de pas o un buit a mig camí per esdevenir un node, una cruïlla, una ròtula; en definitiva, un punt de parada amb una funció i un valor afegit propis. Com afirma Oriol Nel-lo, l'arc mediterrani "té un punt on el risc de ruptura és alt: les Terres de l'Ebre".

L'escurçament de les distàncies en temps a Barcelo-

na i València pot convertir el que eren uns confins perifèrics en un nou lloc central, d'interès per a l'atracció d'inversions. Tanmateix, cal parar atenció al fet que les polítiques que cal desenvolupar han d'anar molt més enllà de les inversions en infraestructures i han d'integrar-se en un projecte de desenvolupament del territori que influeixi en la qualitat de vida i el respecte al medi ambient. Per posar un exemple, una estratègia fonamentada només en l'atractiu de l'oferta de sòl industrial a baix preu té el greu risc d'atraure principalment projectes inversors exògens a la recerca de grans superfícies (fort consum de sòl), però que creïn pocs llocs de treball i de baixa qualificació, no activin l'economia local ni tradueixin els beneficis en increment de la renda local i alhora generin externalitats negatives per al medi ambient i les infraestructures locals, com en el cas de les activitats logístiques i d'emmagatzematge.

2.3.1 Infraestructures viàries del corredor mediterrani

El Baix Ebre i el Montsià són ja actualment terra de pas de grans infraestructures d'abast europeu: l'autopista A-7, el futur desdoblament de la N-340 i el ferrocarril de velocitat alta. Cal ara garantir un accés correcte i una permeabilitat d'aquestes infraestructures que fins ara han estat de pas.

Pel que a la infraestructura viària, les veus de l'Ebre coincideixen a reclamar:

- L'increment dels accessos a l'autopista A-7 per millorar la seva permeabilitat amb el territori.
- La supressió del peatge de l'A-7 (finalitzava el 2006, però es va prorrogar fins al 2019) o, si més no, la seva progressiva rebaixa per aprofitar millor la dotació d'infraestructures i reduir l'impacte negatiu per al creixement industrial de la regió pel sobrecost que avui suposa per al tràfic de mercaderies a Barcelona i València.
- El desdoblament complet de la N-340 (actualment congestionat per la densitat de trànsit pesant) amb característiques d'autovia, tot suprimint les travessies urbanes, amb bons accessos a Tortosa i l'estació de l'Aldea i que actuï com a autovia de connexió entre Tortosa i Amposta.
- La duplicació de la N-340 per l'interior, connectant amb la duplicació ja iniciada al País Valencià.

2.3.2 Ferrocarril d'alta velocitat: l'estació de l'Aldea com a nus de comunicacions de les Terres de l'Ebre

Tanmateix, el ferrocarril d'alta velocitat del corredor mediterrani és potser el millor exemple d'infraestructura de pas, en el sentit que passa de llarg. El *bypass* de Tortosa va traslladar l'estació "central" de les Terres de l'Ebre a l'Aldea, lluny de qualsevol nucli important de població i amb accessos molt millorables; encara més, actualment, cap tren Euromed (servei de velocitat alta de Barcelona a València i Alacant) té parada a l'estació de l'Aldea. La dotació d'infraestructura existeix, però el servei és molt insuficient.

La inserció ferroviària de les Terres de l'Ebre amb l'arc mediterrani passa avui per l'operativitat real de l'estació de l'Aldea com a centre de comunicacions intermodal del territori de primer ordre. Això implica:

- Parada del servei de velocitat alta (Euromed).
- Servei de llançadora ferroviària entre l'Aldea, Tortosa i Amposta, coordinat amb els trens interregionals entre Barcelona i València i que amplii la freqüència de servei actual entre Amposta i Tortosa (ferrocarril "metropolità" del triangle Tortosa-Amposta-l'Aldea).
- Intercanviador amb el sistema de transport públic per carretera.
- Estació intermodal de mercaderies connectada amb l'autopista, l'autovia N-340, l'autovia de Tortosa-Eix de l'Ebre, el centre logístic i el polígon Catalunya Sud.
- Millora dels accessos a les autovies de Tortosa i Amposta.
- Garantir que el tram d'alta velocitat entre Tarragona i Castelló tingui prestacions d'AVE.

Alhora, caldria preveure l'enllaç de l'estació intermodal de mercaderies amb el port comercial de la Ràpita i el port industrial d'Alcanar (propietat d'una cimentera), que podrien actuar com a ports comercial i exportador de les Terres de l'Ebre.

2.4 Els municipis més meridionals

Juxtaposats a aquest nucli central de les Terres de l'Ebre, hi ha tres municipis al sud de la comarca del Montsià que mantenen una forta identitat i una vocació econòmica específica i puixant (Alcanar, Ulldecona i la Sènia), els quals requereixen un tractament propi i que insisteixi en el paper de ròtula que exerceixen amb

el País Valencià. Aquests tres municipis concentren el 12% de la població regional en un territori ben petit i obert físicament a la plana litoral del Maestrat, amb la que comparteixen un paisatge força similar. Si bé tota la regió ho és, de similar, a escala de detall són aquests territoris els que millor treballen en conjunt amb el País Valencià, especialment amb Vinaròs. Aquest paper de pont és fonamental que continuï existint de cara al futur.

2.5 Territoris interiors: una estructura urbana feble i poc articuladora del territori

La realitat dels territoris interiors no permet parlar pròpiament d'una xarxa policèntrica estructurada de ciutats. Els nuclis urbans són poc potents i exerceixen una centralitat molt moderada sobre el territori en l'àmbit dels serveis: Móra d'Ebre-Móra la Nova tenien 7.444 habitants en el seu conjunt l'any 2001, Flix en tenia 3.952 (amb una pèrdua del 20% de la població els darrers 20 anys) i Gandesa, 2.641.

La competitivitat equilibrada i la igualtat d'oportunitats d'accés als serveis en aquest territori passa tant per la millora de la seva connectivitat exterior amb Tortosa, Lleida, el Camp de Tarragona i l'Aragó, com per una millor articulació al seu interior. En aquest sentit, cal no oblidar que tant Móra com Gandesa comparteixen la seva identitat com a Terres de l'Ebre amb una forta relació amb el Camp de Tarragona, ja evidenciada en l'estudi de mercats de Pau Vila, previ a la seva proposta de divisió territorial de Catalunya.

Per la seva localització estratègica en una cruïlla de comunicacions interregionals (eix de l'Ebre i carretera i ferrocarril de Tarragona a Saragossa), l'accessibilitat amb Flix i Gandesa, el seu potencial demogràfic, el dinamisme econòmic i l'oferta de serveis, Móra té les condicions idònies per actuar com a centralitat vertebradora de les terres interiors i com a centre difusor d'oportunitats, serveis (socials, personals, a empreses) i qualitat de vida en el conjunt d'aquest territori. Per tal de fer efectiva aquesta centralitat potencial caldria, però, d'una banda una millora en l'oferta de serveis públics, comerç i lleure; i d'una altra en les infraestructures d'inserció al seu entorn regional i d'articulació interior del territori (xarxa de capil·laritat que faciliti l'accés als centres de serveis des de qualsevol part del territori). El reforç d'aquesta centralitat hauria de complementar-se amb una millora de la capacitat vertebradora de Flix i Gandesa.

El reforç d'aquestes tres centralitats, acompanyat de la millora de la xarxa de capil·laritat de comunicacions interior i el servei de transport públic, té el potencial d'integrar el conjunt d'aquest territori en termes de mercats de treball i de mobilitat quotidiana no laboral (els municipis d'aquestes comarques presenten les autocontencions laborals més altes de Catalunya). Com ja ha succeït en altres parts del territori català fortament integrades en xarxa (Empordà, Osona, etc.), això afavoriria el manteniment de la població en l'actual estructura d'assentaments dels territoris interiors, en la mesura que seria possible continuar vivint (i treballant) als pobles, gaudir d'oportunitats laborals en el conjunt de la regió (per la complementarietat entre les especialitzacions de cada nucli) i tenir serveis públics, professionals, comercials i de lleure als centres articuladors, tot en distàncies en temps pròpies de la mobilitat quotidiana.

2.6 Eix viari de l'Ebre: cruïlla entre els dos principals eixos econòmics del país i vertebrador i activador dels territoris interiors

Antigament, l'Ebre fou el principal eix de la Península; així, fou l'eix de penetració dels romans a Espanya (el propi topònim Ibèria prové del riu Ebre) i més endavant l'eix principal de tràfic de mercaderies mitjançant la navegació fluvial, cosa que proporcionà prosperitat a la ciutat de Tortosa, fins que l'arribada del ferrocarril a la segona meitat del segle XIX el convertí en un eix marginal.

Avui per avui, l'Eix de l'Ebre entre Tortosa i Lleida és més un potencial del territori que no una realitat: la IMD a Móra és inferior a 5.000 vehicles/dia, i al tram central, inferior als 2.000 vehicles/dia. Tanmateix ofereix una triple oportunitat: inserir les Terres de l'Ebre com una veritable cruïlla entre els dos eixos econòmics més dinàmics de la Península, l'arc mediterrani i l'eix País Basc, Saragossa, Camp de Tarragona-Barcelona (*bypass* per a fluxos entre el País Valencià i l'Aragó i l'interior de Catalunya, així com cap a França si es confirmen les opcions de dur l'autovia fins a l'Aran); estendre la dinàmica econòmica del corredor litoral a les comarques de la Ribera d'Ebre i la Terra Alta en millorar-ne sensiblement l'accessibilitat a la centralitat de Tortosa-Amposta-l'Aldea; i vertebrar internament el territori d'aquestes dues comarques, afavorint les centralitats de Móra i Flix.

Convertir la C-12 de Tortosa a Lleida en una autovia estratègica longitudinal a la Península és un argument bàsic (tot i que mai suficient per ell sol) per al desenvolupament de les comarques interiors i per evitar l'excessiva concentració de les dinàmiques econòmiques només al corredor litoral sense revertir en la resta de Terres de l'Ebre. Per tal que acompleixi aquestes funcions són especialment importants els seus enllaços amb l'autopista A-2 per Fraga i amb el corredor mediterrani per l'Aldea i Amposta i la proposada duplicació interior de la N-340. Aquests són els arguments emprats per convertir en autovia l'eix València-Terol-Osca, i ara esgrimits per fer-ne un tren d'altres prestacions.

Tanmateix, és evident el risc d'impactes ambientals d'aquesta infraestructura en determinats punts del territori i, per tant, en caldrà tenir una cura especial en donar una solució especialment respectuosa amb l'entorn i el paisatge.

2.7 Articulació de les comarques interiors: Móra com a nus de comunicacions i millora de la xarxa de capil·laritat

Però a la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, més enllà de la millora de l'accessibilitat al corredor mediterrani, es fa palesa la necessitat de millorar també la deficient xarxa viària de capil·laritat que cohesioni i vertebri socialment el territori i resolgui l'actual incomunicació relativa. Aquesta xarxa ha d'afavorir l'articulació interior que eixampli els espais de desplaçament diari residència-treball-serveis i així iguali les oportunitats d'accés als serveis i al mercat de treball al conjunt del territori i estructurí realment una xarxa urbana policèntrica.

En aquest sentit, l'actuació més estratègica passa per la millora i potenciació d'un eix transversal interior a la N-420, que enllaça Tarragona, Móra i Gandesa amb continuacions cap a Alcanyís i Casp, que hauria de tenir característiques de via ràpida. Aquest eix interior suposaria una millor connexió exterior de la Ribera i la Terra Alta amb el Camp de Tarragona i l'Aragó i, alhora, una millor vertebració entre les dues comarques, particularment entre les localitats de Móra i Gandesa.

En aquest context d'autovia de l'eix de l'Ebre i millora de la carretera de Tarragona a Alcanyís, Móra veuria reforçada sensiblement la seva centralitat als territoris interiors, en tant que es troba a la cruïlla entre els dos eixos. Aquesta encara podria prendre més rellevància

amb la instal·lació d'un centre intermodal de mercaderies en la connexió dels eixos de l'Ebre i la N-420 amb la línia ferroviària Ca6 de Tarragona a Saragossa per Móra i Casp.

D'altra banda, en aquesta línia ferroviària es fa també imprescindible una millora del servei i les freqüències (actualment, tan sols quatre serveis al dia en el tram català) amb el doble objectiu de connectar els principals nuclis de la Ribera entre ells i amb Tarragona, Barcelona i Saragossa; aquesta línia hauria de ser complementada amb una millora del servei de transport públic per carretera per l'eix de l'Ebre entre Tortosa i Lleida.

3 “Lo riu és vida”: un model de desenvolupament articulat entorn de la gestió prudent dels recursos naturals

El nou protagonisme de les Terres de l'Ebre i l'esclat de mobilitzacions ciutadanes sense precedents en aquell territori s'ha articulat al voltant de la defensa d'uns recursos naturals escassos a la resta de país: l'energia, el paisatge i, per damunt de tots, l'aigua. A les Terres de l'Ebre ha sortit a la llum un debat de fons sobre un model de desenvolupament del territori centrat en una nova cultura de gestió prudent del medi ambient. Com diu Oriol Nel·lo: “A l'Ebre no es debat només el destí d'uns quants milers d'hectòmetres cúbics d'aigua. S'hi debat la possibilitat d'avançar cap a una nova forma d'utilització d'un recurs estratègic de primer ordre, cap a una nova cultura de l'aigua (...) Un debat que resulta essencial per al desenvolupament de la societat catalana en el seu conjunt”.

Sens dubte es fa imprescindible integrar les consideracions ambientals al centre de l'estratègia territorial i no com a un aspecte sectorial. Un aspecte amb capacitat pedagògica en aquest sentit és la tendència a cicles de recursos tancats al territori, tot equilibrant la producció i el consum i a la internalització de les externalitats negatives (impactes i residus), així com la seva visualització.

No es pot obviar, però, que bona part d'aquestes decisions (Plan Hidrológico, Mapa Eòlic, etc.) es prenen des de fora del propi territori; en aquest sentit és evident que la capacitat de negociació a través d'una representació institucional dels interessos del territori, de mecanismes efectius de participació ciutadana i de

cooperació interadministrativa (coordinació amb altres autonomies i amb el Govern central) adquireixen una especial transcendència.

En aquest context, no deixa de sobtar la manca d'iniciatives d'Agendes 21 local impulsades pels governs locals de la regió (tant sols Flix i Horta de Sant Joan tenen un pla d'acció ambiental i Amposta una diagnosi ambiental). La manca d'una institució de govern pròpia de les Terres de l'Ebre dificulta sens dubte la necessària iniciativa d'una Agenda 21, àmpliament participativa, per al conjunt de les quatre comarques,

3.1 “Duem l'aigua al desert i el desert a l'aigua”: l'aigua i l'Ebre, signes d'identitat i recurs de desenvolupament del territori

L'aigua, el riu que dona nom a aquestes terres i a tota la Península, no és només, com ha estat sempre, el principal signe d'identitat d'aquest territori, sinó també el seu principal recurs, potencial i avantatge comparatiu per al desenvolupament social i econòmic de la regió.

Debatre les implicacions i els preses de posició entorn del PHN, del transvasament de l'Ebre i la nova cultura de l'aigua depassen evidentment els objectius i les possibilitats d'aquest article (el propi Pla Territorial de les Terres de l'Ebre de 2001 evità entrar en la qüestió, cosa que no deixa de ser una paradoxa si tenim en compte que el riu és el protagonista de la regió), però la seva transcendència en l'esdevenidor d'aquestes terres exigeix incorporar-lo al centre de la discussió sobre les seves estratègies de futur. En qualsevol cas, no es pot obviar que la gran majoria de la societat ebrenca s'ha pronunciat obertament rebutjant el transvasament previst al PHN, malgrat les promeses (que alguns han anomenat “xantatge”) d'inversions per valor de 1.400 milions d'euros en infraestructures que s'ofereixen a canvi de l'aigua. Sembla evident que les solucions als problemes de l'Ebre i el delta haurien d'executar-se independentment del transvasament.

Sigui com sigui, hi ha acord unànim en la necessitat de garantir un cabal mínim, tant a efectes ecològics com de subministrament, a les necessitats del propi territori. En aquest sentit, el propi Francesc Sancho, delegat de la Generalitat a les Terres de l'Ebre, ha afirmat repetidament que “cal garantir que no és pugui treure aigua del riu si no es demostra que en sobra”.

La clau de volta és òbvia, algú està en capacitat de demostrar que li “sobra” aigua al riu?

3.2 Regressió i salinització del delta

Els estudis sobre el delta ens mostren que aquest es troba en regressió d'ençà la dècada de 1940 i que s'hi accentua notablement a partir de la construcció dels embassaments hidroelèctrics de Mequinença (1966) i Riba-roja (1969). La reducció de l'aportació de sediments al delta es deu principalment a tres factors: la retenció de sediments als embassaments; la reducció del cabal per sota dels mínims amb capacitat per moure sorres del gra necessari per formar les platges litorals; i la regulació de les riuades o avingudes extraordinàries que mobilitzaven més sediments i de major gra (com diu Narcís Prat; “sense avingudes, l'Ebre s'acaba”). Els estudis incorporats al Pla Territorial de les Terres de l'Ebre sobre el drenatge de l'embassament de Riba-roja per tal de reincorporar sediments a l'Ebre demostren que es tracta d'un projecte tècnicament molt complex i costós i de resultats molt incerts.

Una nova reducció del cabal a causa del transvasament tindria conseqüències difícils de preveure en un delta, el 45% de les terres del qual es troben per sota dels 0,5 m d'alçada, i en què el trencament de l'istme del Trabucador (i a voltes també el del Fangar) amb les llevantades ha deixat de ser notícia per convertir-se en un fet habitual que es repeteix diverses vegades l'any.

A la problemàtica de la regressió s'hi afegeixen les de la salinització de les aigües, la subsidència (enfonsament) del delta, la pujada del nivell del mar (3 mm/any), l'increment d'evaporació relacionable amb l'anomenat amb totes les prudències “canvi climàtic” (30 hm³/any en tota la conca) i l'increment de vegetació a la conca (30 hm³/any), increment que si bé és positiu per a la lluita contra l'erosió genera retenció hídrica.

Respecte a la salinització, els estudis mostren que, per tal d'estabilitzar la falca salina cal un cabal de 300-350 m³/s; que amb el cabal mínim proposat per la Generalitat (135 m³/s) la falca salina arribaria a Deltebre durant tot l'any; i que amb el cabal proposat pel Govern central (100 m³/s) aquesta pujaria fins més amunt d'Àmposta.

Sembla, doncs, evident que hi ha poc marge per a transvasaments, especialment si es té en compte que actualment hi ha anys que, al seu pas per Tortosa, el riu només porta una mitjana de 120-130 m³/s. Els estudis mostren que el cabal necessari per cobrir totes les necessitats està entorn dels 11.600 hm³/any i que des de 1979 aquest cabal només ha estat superat cinc anys.

3.3 Nova cultura de l'aigua, nova política hídrica

La gestió de l'aigua és una qüestió que depassa les estratègies de les Terres de l'Ebre i que cal entendre en clau nacional. Cal una decisió política i social ferma en aquesta escala per una nova cultura de l'aigua basada en l'estalvi, l'ús racional i la reutilització de l'aigua, de la mateixa manera que es fa imprescindible una millor cooperació interadministrativa per a la gestió i la recuperació del conjunt de la conca de l'Ebre tant pel que fa als cabals anuals i estacionals ecològics mínims, els usos i la qualitat de les aigües, la prevenció i intervenció en episodis de contaminació i la proliferació d'espècies invasores i/o exòtiques (com ara el musclo zebra del Caspi), com a facilitar el diàleg entre els territoris per a l'ús racional de l'aigua de la conca de l'Ebre.

En aquest context, es fa imprescindible que el Pla Integral de Protecció del Delta de l'Ebre (encarregat pel consorci del mateix nom, CPIDE), que té per objectiu mantenir les condicions del delta, definir el règim hídric del riu, evitar la regressió, garantir la qualitat de les aigües i definir un model agronòmic, sigui un instrument consensuat per tots els agents del territori i que les inversions no estiguin vinculades al transvasament.

3.4 Unes terres especialitzades en la producció d'energia per a l'exportació?

Les Terres de l'Ebre (i particularment la Ribera) tenen la més alta concentració de fonts de generació d'energia a Espanya: entre les comarques de l'Ebre i el municipi adjacent de Vandellòs es produeix el 73% de l'energia elèctrica de tot Catalunya, quan la població tan sols suposa el 2,5% i el PIB el 2,8%. Es tracta, doncs, d'un territori fortament especialitzat en la producció d'energia per a l'exportació: els embassaments de Flix i Riba-roja produeixen 1.300 megawatts anuals i les dues nuclears d'Ascó (Il·licències de 1970 i 1974 i entrada en funcionament el 1983 i 1986), 930 mega-

watts cadascuna, amb una concessió d'aigua per refrigeració de 77 m³/s.

Conseqüentment, la densitat de la xarxa elèctrica d'alta tensió és especialment elevada, creua el territori en totes direccions i amb uns traçats fets sota l'únic criteri de minimització dels costos econòmics (distàncies mínimes en línia recta) i sense introduir criteris ambientals ni paisatgístics. A aquesta xarxa cal afegir-hi encara el gasoducte que condueix el gas natural des de la regasificadora de Barcelona a Bilbao i València. La bifurcació es produeix a Móra, des d'on surten dues conduccions: per la Plana del Burgar i el Montsià cap a València i per la Terra Alta cap a Bilbao. Tanmateix, la majoria de municipis per on passa el gasoducte no estan connectats encara a la xarxa de distribució de gas natural, fet que caldria resoldre per diversificar l'economia i atraure noves activitats industrials, especialment a la Ribera.

Aquesta especialització energètica, però, no ha suposat una activació de l'economia i la societat locals, ni en forma de llocs de treball directes, ni indirectes. En aquest sentit, hi ha propostes d'aprofitar l'especialització per localitzar a les Terres de l'Ebre centres descentralitzats del Consell de Seguretat Nuclear i l'Empresa Nacional de Residus, així com centres de formació d'emergències de risc tecnològic.

En aquest context d'alta especialització en producció d'energia per a necessitats externes al propi territori, amb impactes ambientals i riscos tecnològics, sense que s'hagi demostrat la seva bondat en termes d'activació local, sorgí la proposta d'Enron i l'Ajuntament de Móra la Nova d'instal·lar la central tèrmica de cicle combinat amb major potència d'Europa (1.600 megawatts) aprofitant el gasoducte de Barcelona-València-Bilbao i l'aigua de l'Ebre per a refrigeració. Tot i els suposats avantatges en termes de creació d'ocupació, millora d'infraestructures, noves oportunitats per a les empreses locals i finançament municipal, la iniciativa suposà una gran mobilització ciutadana de rebuig, sobretot pels efectes microclimàtics que suposadament es podrien generar i que podrien afectar la producció de fruita primerenca de la conca de Móra, que acabà per aturar el projecte.

Tanmateix, paradoxalment, el subministrament d'energia en aquest territori presenta deficiències remarcables que cal millorar de forma prioritària per tal d'evitar perjudicis a les empreses instal·lades.

3.5 Encara un nou conflicte energètic: el Mapa Eòlic

Tot i l'ampli consens social sobre l'impuls a la producció d'energies renovables (la Comissió Europea ha fixat un objectiu del 12% per a l'any 2010), a les Terres de l'Ebre s'ha obert un nou i ampli conflicte social i ambiental sobre la implantació de centrals eòliques. El conflicte gira entorn de dues qüestions: d'una banda, la concentració de projectes de centrals eòliques en un territori ja molt especialitzat en la producció d'energia elèctrica; i d'una altra l'impacte ambiental i paisatgístic de bona part dels projectes.

En total són 42 les centrals eòliques que han estat inscrites al Registre de Règim Especial de Catalunya. Això no vol dir que tots aquests projectes acabin duent-se a terme i, de fet, el Departament d'Indústria de la Generalitat proposa 28 centrals per al conjunt de les Terres de l'Ebre. Aquestes 28 centrals tindrien una potència instal·lada conjunta d'uns 700 megawatts, prop de tres quartes parts del total previst per a Catalunya l'any 2010.

Tot i que el Mapa Eòlic aprovat per la Generalitat l'any 2002, després de cinc anys de debat, declara incompatible la instal·lació d'aerogeneradors en els espais d'interès natural inclosos al PEIN, deixa un ampli marge de zones de valor ecològic i paisatgístic on es podran implantar centrals eòliques condicionades a la prèvia declaració d'impacte ambiental. En aquest sentit, la tendència a instal·lar les centrals a les serres i carenes (alt impacte ambiental i visual, així com dels vials d'accés amb greus riscos d'erosió) no s'explica necessàriament només per la força o la constància dels vents, sinó també pel menor cost del lloguer dels terrenys i la facilitat de negociació amb els propietaris de grans parcel·les poc rendibles econòmicament o amb els propis ajuntaments, necessitats de fonts d'ingressos complementàries per compensar l'insuficient finançament establert en la legislació d'hisendes locals. En aquest sentit, caldria repensar un mapa eòlic en què es tingui en compte el potencial eòlic de tot el territori.

En aquest sentit, cal garantir que les necessàries implantacions d'aerogeneradors siguin compatibles amb la protecció dels indrets de valor ecològic, paisatgístic, patrimoni històric i d'especial significació per a la identitat local. Caldrà, doncs, introduir en els projectes una rigorosa avaluació dels seus impactes ambientals i pai-

satgístics, així com un disseny acurat de la integració dels aerogeneradors en el seu entorn.

3.6 Conflictes entorn dels abocadors de residus sòlids urbans

Els residus municipals de les quatre comarques es gestionen en dos abocadors: el de Mas de Barberans, que gestiona els de la comarca del Montsià, i el de Tivissa, que gestiona de forma consorciada els residus de la Ribera d'Ebre, la Terra Alta, el Priorat, el Baix Ebre (d'ençà de la clausura de l'abocador de l'Aldea a finals del 2002) i, en èpoques d'estacionalitat, part dels nuclis turístics costaners del Baix Camp.

La saturació d'aquest darrer abocador, juntament amb problemes d'inadequació normativa i filtracions, ha impulsat el projecte d'un segon abocador a Tivissa. Aquest ha generat un nou conflicte social i ambiental en tant que les seves dimensions són excessives respecte a les necessitats de les comarques consorciades i és probable que aculli més residus provinents de la Costa Daurada.

4 El paisatge: valors ecològics, econòmics i culturals sota pressions transformadores

Les Terres de l'Ebre compten amb un paisatge que és alhora un patrimoni natural i cultural, un recurs per al desenvolupament econòmic (agrari i turístic), un element de qualitat de vida i un signe d'identitat per a la gent de l'Ebre.

La moderada dinàmica urbana i industrial de la regió ha permès la preservació fins als nostres dies d'un paisatge amb identitat pròpia, relativament poc uniformitzat i estandarditzat pels processos urbanitzadors i relacionat amb el passat rural del territori. Tanmateix, moltes parts del territori estan sotmeses a noves dinàmiques transformadores que convé ordenar i gestionar amb instruments d'ordenació del territori, atesa la velocitat de les transformacions i l'escassa consideració de l'impacte ambiental i paisatgístic de molts projectes d'infraestructures i urbanització.

Per al manteniment i la projecció de tots aquests valors es fa imprescindible una política d'ordenació i gestió del paisatge que vagi molt més enllà de la simple protecció de peces d'espais naturals aïllades. Una ges-

tió del paisatge que parteixi de la integració de tots els seus valors i processos socials i ambientals haurà de suposar també el reconeixement que el paisatge és viu i en contínua transformació (tant del territori com de la seva percepció social) i, per tant, ha de defugir reduccionismes estrictament conservacionistes, idealitzadors del passat, museïtzadors o "passebristes".

4.1 "Arxipèlag" d'espais protegits

El Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) de 1992 va establir catorze espais protegits a les Terres de l'Ebre amb un total de 69.867 ha que suposen el 21,4% del territori. D'entre els espais PEIN en destaquen, d'una banda, el Parc Natural del Delta de l'Ebre (10.401 ha), declarat el 1983, que comprèn terrenys perifèrics del sistema deltaic i algunes llacunes i illes interiors, i d'altra banda, el Parc Natural dels Ports (35.189 ha), declarat el 2001, que comprèn gairebé tota la part catalana del massís del mateix nom.

Els espais dels parcs naturals del Delta de l'Ebre i dels Ports són elements centrals de protecció i activació del territori. Tanmateix, al massís dels Ports es fa imprescindible una major coordinació amb el País Valencià i Aragó, tendent a configurar un gran parc natural que agrupi les parts del massís de totes tres comunitats.

L'"arxipèlag" d'espais protegits es completa amb 24.277 ha distribuïdes entre els espais d'interès natural de les serres de Cardó i el Boix; les serres de Pàndols i Cavalls; la serra de Llaberia; les Muntanyes de Tivissa i Vandellòs; la serra del Montsià; Riba-roja; la Plana de Sant Jordi; els barrancs de Sant Antoni, Lloret i la Galera; Ribera d'Ebre a Flix; les Illes de l'Ebre; la ribera d'Algars; i el Cap de Santes Creus.

D'altra banda, el Pla Territorial de les Terres de l'Ebre (PTTE) de 2001 ha efectuat un esforç de classificar 32.800 ha més com a sòl no urbanitzable de protecció especial, pensades com un sistema complementari al PEIN. Així, el seu principal criteri de delimitació ha estat la connexió biològica entre els espais del PEIN i l'ampliació d'aquests en les seves vores definint vint-i-un espais denominats "connectors biològics i vores dels PEIN", als quals encara cal afegir onze "elements naturals de valor local". El conjunt protegit totalitza, doncs, 103.000 ha, el 31,6% del conjunt del territori.

Fora dels espais de protecció especial, el PTTE zonifica

també uns espais de protecció funcional (boscos i matollars i planes fluvial i deltaica) i uns espais de protecció preventiva o reserves aptes per a futurs creixements urbans (secà i erms, regadiu, i sistemes).

El PTTE desenvolupa els usos compatibles en les diferents categories de sòl no urbanitzable que defineix, però tanmateix no acaba de perfilar un veritable pla d'ordenació dels recursos naturals i del paisatge per a cadascun d'aquests àmbits. En qualsevol cas, la major part d'aquests espais protegits corresponen a sistemes muntanyencs marginals respecte les zones de dinàmiques urbanes i els corredors d'infraestructures on es produeixen les principals dinàmiques transformadores.

4.2 El paisatge com a recurs ecològic, econòmic i identitari

La teoria de l'ecologia del paisatge ens adverteix que limitar la gestió dels espais oberts a "illes" protegides és insuficient per garantir els processos ecològics i proposen un tractament integrat del mosaic de la matriu ecològica que conforma el sistema del conjunt d'espais oberts.

Però anant més enllà, i com s'ha apuntat en la introducció d'aquest capítol, es fa necessari integrar la perspectiva de la preservació dels processos ecològics amb la valorització social i econòmica del territori com a recurs per al desenvolupament, la qualitat de vida i la identitat dels ciutadans. En aquest sentit el concepte de paisatge té un potencial remarcable per tractar de forma integrada aquesta complexa constel·lació de factors, en integrar els aspectes ecològics amb les activitats humanes que es donen al territori i els aspectes culturals (identitat local, qualitat de vida, percepció dels visitants, etc.). I, sobretot, no només amb una perspectiva estàtica en el temps, sinó amb una especial consideració de les transformacions que s'hi produeixen i la seva gestió i intervenció. Donat l'ús generalitzat de l'expressió 'paisatge', aquest també és una forma de donar cabuda a la participació local, a la mediació de conflictes, a la relació sentimental amb el territori i a múltiples dimensions encara per explorar. La manca de connexions entre algunes intervencions al territori i la gent del mateix territori troba en la paraula *paisatge* un vincle amb grans oportunitats.

Les Terres de l'Ebre presenten una gran diversitat paisatgística que, simplificant molt, Jordi Blay ens resu-

meix de manera didàctica en cinc grans àmbits: litoral, delta, terrasses fluvials, planes i altiplans, i serres. Cadascun d'aquests grans àmbits es caracteritza per un determinat mosaic d'usos del sòl, activitats humanes, assentaments i transformacions històriques i en curs que acaben configurant un paisatge característic per a cadascun d'ells.

a) El litoral: urbanització extensiva i corredor d'infraestructures

El paisatge tradicional es caracteritzava pels penya-segats, estanys, cales, garrofers i oliveres, conreus de secà i petits nuclis pesquers. Els darrers quaranta anys ha estat profundament transformat pel turisme de sol i platja, les urbanitzacions (intensives a la vora dels nuclis i extensives disperses per tot el litoral), l'abandonament del secà (i per tant el creixement de brolles i pinedes) i les grans infraestructures del corredor mediterrani (mai completades), sovint a la mateixa costa.

El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre entén que el model turístic litoral no ha tocat encara sostre en aquesta part del litoral i cal promoure'l. En consonància, el procés d'urbanització extensiva als municipis litorals continua en expansió (l'Ametlla, l'Ampolla, la Ràpita i Alcanar) on els darrers anys s'ha ocupat una bona part de la franja litoral, reduint els espais lliures a sectors de difícil accés. A l'Ametlla, pràcticament tot el front litoral està classificat com a urbanitzable (excepte l'espai PEIN); així, el 2002 encara es va urbanitzar Cala Calafató, un sector de front litoral d'alt valor natural i paisatgístic. A l'Ampolla la revisió en curs del Pla General preveu també l'ampliació del sòl urbanitzable. En aquest sentit, caldria que el Govern es mostrés favorable a protegir els darrers reductes d'espais litorals no urbanitzats de la costa catalana per la seva singularitat en el continu urbà que és avui el litoral català.

b) La plana deltaica: el turisme d'espais naturals com a agent de conservació i de pressió urbana alhora

Allò que avui entenem com a paisatge tradicional del delta és el producte de la colonització agrícola basada en la combinació de dessecació i regadius iniciada a mitjans del segle XIX i no culminada fins a mitjans del segle XX. Fins aleshores havia estat un espai marginal de ramaderia extensiva, cacera, pesca, canyissars, boscos de ribera i llacunes. El paisatge avui es caracteritza pel mosaic dels arrossars i els canals, amb un pobla-

ment agrari disseminat i restes de llacunes, canyissars i sorralis al marge litoral.

Aquest paisatge s'està transformant per l'increment en la productivitat dels conreus, el creixent turisme tant de sòl i platja (urbanitzacions Riumar i Eucaliptus), la pèrdua d'interès dels usos tradicionals i la degradació de la qualitat de l'aigua. La declaració com a parc natural de part del delta ha permès limitar les urbanitzacions i mantenir alguns aiguamolls. Tanmateix, cal tenir present que el parc natural només inclou les vores dels hemideltas i les prolongacions (Trabucador, el Fangar), és a dir, els espais més vulnerables en una situació de regressió i els més marginals des del punt de vista de l'agricultura; una excepció són els Ullals, més cap a l'interior, amb un interessant paisatge de ribera.

Al delta, el paisatge ja és un recurs i hi ha acord que cal conservar-lo (acord afavorit pel seu valor econòmic en forma de turisme), però ara l'increment de visitants suposa una nova pressió en forma d'infraestructures de comunicacions i d'allotjaments que amenaça amb transformar-lo. El 2001 la Generalitat es va veure obligada per sentència judicial a modificar el Pla Director del Delta de l'Ebre de 1995, que permetia l'ampliació de la urbanització Riumar i permetia una nova urbanització al riu de Migjorn i un hotel de luxe a la Tançada. Tanmateix, sorgeixen nous projectes de fer una marina (urbanització amb canals) i d'explotació turística del canal de Carles III.

c) Les terrasses fluvials de l'Ebre: la urbanització dispersa i la pèrdua del paisatge de l'horta

El paisatge tradicional es caracteritzava per l'horta, canals i sèquies, la combinació de nuclis grans o mitjans amb poblament disseminat, la navegació de llaguts i la vegetació de ribera a les ribes i illes. El creixement de l'activitat econòmica i l'especialització energètica han fet perdre l'interès econòmic dels usos tradicionals i, alhora, s'han modernitzat els recs i s'ha produït una forta expansió dels conreus de cítrics i fruita dolça. El resultat ha estat la pèrdua del paisatge de l'horta, dedicada a verdures i llegums, i el seu patrimoni hidràulic (amb entubament de recs i sèquies); l'aplanament de terrasses per al cultiu de cítrics; l'escampall d'àrees residencials, industrials i comercials disperses i extensives, les dificultats de manteniment dels nuclis antics; així com d'infraestructures i usos energètics de l'aigua de fort impacte en el paisatge.

d) Planes i altiplans: entre el paisatge de bancals com a suport a la producció agrícola de qualitat i el regadiu i els aerogeneradors

El paisatge tradicional estava marcat pel conreu de secà, mosaics laberíntics de vinyes, oliveres i ametllers a la Ribera i la Terra Alta, caracteritzat pels bancals o feixes, l'arquitectura de pedra seca i petites hortes de molins i sènies. La pèrdua de població i l'abandonament del secà han suposat el creixement de la brolla i la pineda i la degradació dels bancals, acompanyada de l'alteració de la topografia pels aplanaments per a conreus de regadiu més productius. A més cal afegir-hi els impactes concrets de granges de ramaderia intensiva, indústries, graveres a llits de torrents i la plana, i la densa xarxa d'alta tensió provinent de les centrals hidroelèctriques i nuclears que creuen tot el territori sense consideracions paisatgístiques.

El paisatge de bancals i mosaics de conreus llenyosos de la Terra Alta té un potencial com a valoritzador d'una producció de qualitat de vi i fruita dolça, seguint el model del Priorat. Tanmateix, en l'horitzó s'albiren noves alteracions en aquest paisatge: d'una banda la produïda per les centrals eòliques; d'una altra la produïda per les expectatives de transformació en regadius amb la consegüent transformació radical del paisatge actual (i la més que probable compra de terres per inversors del País Valencià per a la producció de cítrics, tal com ja s'ha esdevingut al Baix Ebre i el Montsià).

e) Les serres: un paisatge poc transformat amb potencial turístic?

Paisatge tradicional de garrigues, màquies, prats secs, pinedes i alzinars, amb pocs assentaments humans i masos disseminats. És un paisatge relativament poc transformat però amb un important impacte a causa d'incendis forestals. La pèrdua d'interès de l'ús forestal i de ramaderia extensiva ha donat lloc a l'abandonament dels masos i el patrimoni cultural. Les previsions de centrals eòliques poden suposar una nova transformació. Alhora ha incrementat els visitants turístics i, ja fa dècades, es van implementar dues urbanitzacions als Ports (Toscar i Mascar), però a les serres hi ha poca confiança de la població en la capacitat de l'atractiu turístic de les serres per activar l'economia local. Alguns d'aquests municipis han estat declarats "zones de muntanya" (en complir els criteris de la Llei 2/83 d'Alta Muntanya) i han tingut plans zonals que han intentat millorar la seva dotació infraestructural i de serveis.

En conclusió, la diversitat paisatgística és un patrimoni que cal preservar, però sense caure en el conservacionisme extrem ni en convertir-la en un museu orientat a l'explotació turística, sinó entenent el paisatge com un mosaic viu, gestionant-hi les dinàmiques i transformacions en curs per tal de preservar la identitat de lloc i, amb ella, el seu valor productiu, social i cultural. La clau passa, però, per dotar a cadascuna de les peces del mosaic que conformen aquests paisatges d'un sentit i una funcionalitat econòmica i productiva que, en darrer terme, és l'única que en pot garantir la preservació i manteniment. Vincular activitats econòmiques puixants o consolidades al paisatge, com la vinya als bancals o els fruiters a la ribera, és una estratègia de qualificació del producte, de diferenciació comercial en què es fa visible la relació entre la producció i el territori, i sobretot és una forma dinàmica de manteniment del paisatge.

A l'efecte calen instruments d'ordenació i gestió adequats a cadascun d'aquests paisatges, a les peces que configuren el seu mosaic característic i a les activitats, dinàmiques i transformacions que s'hi produeixen. El paisatge no pot ser tractat de forma sectorial, sinó que ha de ser un argument vertebrador de les intervencions en el territori.

5 Una nova estratègia de competitivitat equilibrada, basada en els recursos propis del territori, la formació i la cohesió social

5.1 Factors endògens de competitivitat: el capital territorial, humà i social de les Terres de l'Ebre

Els factors que expliquen la competitivitat de les regions poden sintetitzar-se en tres elements que parteixen de les potencialitats endògenes del propi territori: el capital territorial o construcció social d'uns recursos i actius específics i diferencials del territori que actuen com avantatge comparatiu; el capital humà, o formació qualificada de les persones relacionada amb el capital territorial; i el capital social, o la densitat i cooperació de la xarxa de la societat civil, l'empresariat i les institucions públiques. Aquests factors, però, no són inamovibles, sinó que es configuren en un moment donat i poden ser transformats o potenciats a través de la intervenció tant del sector públic com del conjunt de la societat.

Des d'aquest plantejament, i com s'ha vist en els apartats anteriors, les Terres de l'Ebre disposen d'un notable patrimoni i de recursos endògens potencials: la seva posició geogràfica estratègica, l'aigua, el paisatge, l'energia, uns valors socials i culturals compartits i una producció agroalimentària de qualitat, entre d'altres. Però per tal que siguin un veritable avantatge comparatiu per al desenvolupament cal encara "construir-los socialment", posar-los en valor.

Pel que fa al capital humà, com es veurà més endavant, la regió presenta les taxes més baixes de població amb estudis universitaris. L'oferta de formació vinculada a les especialitzacions locals és encara molt feble; i les iniciatives de recerca i desenvolupament i els serveis de suport a la innovació empresarial també hi són escassos. Tot plegat permet anticipar la necessitat de polítiques públiques intenses en formació i recerca per revertir aquesta situació.

Finalment, pel que fa al capital social, aquestes comarques s'havien caracteritzat per la manca d'una institució amb capacitat de representació dels interessos de conjunt, una societat civil poc estructurada, una escassa articulació d'un teixit empresarial feble i fragmentat i la manca de lideratge institucional. Tanmateix, la intensitat de les mobilitzacions ciutadanes permeten ser optimistes en el sentit de cohesionar millor el conjunt de la societat i de trobar nous espais institucionals d'intercanvi i cooperació. Alhora han incentivat un procés il·lusionant de renovació generacional en la societat civil, renovació que també s'observa en els governs locals i fins i tot en l'empresariat. Institucionalment, sorgeixen també nous ens amb capacitat potencial d'articular la societat, com ara el Consell Social de les Terres de l'Ebre i el Consorci del PIDE. L'assoliment d'una institució de govern amb legitimitat i capacitat de representació dels interessos col·lectius del territori podria ser la clau de volta d'aquest procés d'articulació d'una cooperació densa entre societat civil, empresariat i governs locals.

5.2 Quin model de desenvolupament volen les Terres de l'Ebre?

Un factor que fins ara ha limitat de forma més clara el potencial competitiu de les Terres de l'Ebre ha estat precisament la falta d'una estratègia de conjunt pròpia i no dependent de dinàmiques externes a la regió. Aquesta mancança és deguda tant a la inexistència

d'un model de desenvolupament des del sector públic com de lideratge i cooperació local, a més de la manca de dinamisme de determinats grups socials locals.

Les mobilitzacions ciutadanes han incorporat com a propi el discurs del desenvolupament sostenible com a concepte indissociable (discurs emergent els darrers anys en el conjunt de la societat). El concepte de desenvolupament ha canviat, fins al punt que projectes que ara es veuen com a agressions al territori pel seu impacte ambiental, fa anys s'haurien vist com a oportunitats de creixement econòmic. Avui, però, ja no és evident que la lògica del creixement quantitatiu i intensiu (més població, més infraestructures, més urbanització, més regadius, més sòl industrial, més turisme) es tradueixi necessàriament en l'assoliment dels objectius de qualitat de vida i preservació de l'entorn.

L'opció de futur presa avui per la gent de l'Ebre és un model qualitatiu propi del territori que integri de forma harmònica un desenvolupament econòmic basat en els potencials endògens i les activitats arrelades al lloc, la qualitat de vida de les persones i el respecte per als recursos i el paisatge. Aquest nou model de desenvolupament requereix, doncs, noves estratègies, actituds i intervencions envers el territori; és a dir, un plantejament que combini de forma innovadora inversions en infraestructures, valorització dels recursos propis del territori (aigua, paisatge, energia, posició geogràfica, agricultura de qualitat), gestió dels recursos naturals, formació o generació de capital social; i que compatibilitzi alhora estratègies d'especialització productiva en parts del territori amb una estratègia de diversificació del conjunt de l'economia.

En aquest sentit, cal considerar positius alguns projectes sorgits des del propi territori que, malgrat tenir un impacte quantitatiu modest, han afavorit la innovació empresarial (particularment en l'agricultura, la transformació agrària i el turisme), així com nous instruments de cooperació entre governs locals, iniciatives empresarials i participació ciutadana en la línia de generar capital social. En aquesta direcció cal destacar l'impacte qualitatiu de les iniciatives comunitàries com el Proder Ribera d'Ebre, els Leader Plus Terra Alta, Lledebre i Massís dels Ports. La gestió d'aquests programes pels governs locals ha portat a establir vincles entre la iniciativa pública i la privada per endegar programes de desenvolupament rural i definir conjuntament les línies d'actuació i la seva execució. Aquesta fórmula de participació dels agents locals en el plan-

tejament de solucions a la problemàtica rural i la presa de decisions ha estat ben acollida en el territori i ha demostrat ser una via d'èxit per als projectes de desenvolupament en tant que dóna suport a iniciatives empresarials sorgides del propi territori.

En qualsevol cas, però, la definició concreta d'aquesta opció de futur de desenvolupament passa, en primer lloc, pel consens participatiu entre governs locals, societat civil i agents econòmics sobre un projecte i una estratègia territorial que, d'acord amb els objectius compartits assenyalats abans, defineixi actuacions concretes; garanteixi la cohesió i l'harmonització de desenvolupament i gestió prudent dels recursos i el paisatge; estableixi instruments de gestió i d'intervenció; i mobilitzi competències i recursos econòmics. Un projecte compartit i amb voluntat d'intervenció decidida pot ser per si mateix un factor de competitivitat. Però per damunt de tot, per tal que el projecte i l'estratègia no quedin només un discurs ben intencionat, com sovint ha succeït, el que caldrà és desplegar de forma efectiva, decidida i innovadora polítiques públiques, inversions i intervencions impulsades des del sector públic.

5.3 El paradoxal desequilibri entre el PIB i la renda produït pel model de desenvolupament exogen

Malgrat els seus importants recursos territorials, les Terres de l'Ebre és un dels territoris amb la renda més baixa de Catalunya, el 85,93% de la mitjana catalana. L'anàlisi comparada del producte interior brut (PIB) i la renda familiar disponible (RFD) de les Terres de l'Ebre presenta una situació paradoxal: el PIB per càpita és molt superior a la mitjana catalana, però això no es tradueix en renda per a la població, atès que la RFD és molt inferior a la mitjana del país.

En efecte, d'acord amb les dades de l'*Anuari Econòmic Comarcal* de la Caixa de Catalunya, l'any 1996 el PIB d'aquestes comarques representava el 2,82% del de Catalunya (per a una població que en representa el 2,5%), mentre que la RFD era tan sols del 2,38% de la del país. O, el que és el mateix, si considerem la mitjana catalana com un índex 100, el PIB de les Terres de l'Ebre seria de 109,33, però la RFD tan sols de 85,93. Aquest desequilibri és molt accentuat a la comarca de la Ribera d'Ebre.

Aquest desequilibri posa de manifest un model desenvolupament exogen que es caracteritza per la presència d'empreses amb centres de decisió i interessos fora de la regió, que tenen un pes relatiu important en la inversió i la producció, els beneficis de les quals no es tradueixen en renda per a la població local, ni tampoc impulsen l'activitat al seu voltant. La producció d'energia i la química de la Ribera en són els exemples més evidents.

Tanmateix, aquest diferencial tendeix a reduir-se lentament en ambdues direccions els darrers anys. La part favorable és que la RFD d'aquests comarques puja per damunt de la mitjana catalana i entre 1986 i 1996 ha augmentat de 81,84 (Catalunya índex 100) a 85,93, tot i que les quatre comarques continuen estant per sota de la mitjana catalana. En canvi, la part preocupant és que el PIB de les Terres de l'Ebre perd pes dins el conjunt de Catalunya: si el 1992 suposava el 2,92% del total català, el 1999 és tan sols el 2,79%. És a dir, en termes de producció, les comarques de l'Ebre creixen per sota de la mitjana catalana.

Això s'explica perquè, malgrat l'intens procés de transformació i de diversificació de l'economia de la regió els darrers anys (major presència del sector industrial), aquesta encara conserva una especialització productiva centrada en sectors poc dinàmics de l'economia. Per contra, hi estan poc representades les activitats que els darrers anys estan generant un major valor afegit a l'economia, en particular els serveis. Un projecte de futur per a les Terres de l'Ebre ha de tenir en compte el potencial de desenvolupament i de renda que pot aportar la potenciació i atracció d'un tipus o altre d'activitats.

5.4 Especialització productiva en sectors poc dinàmics de l'economia i presència deficitària del sector serveis

Avui, l'economia de les Terres de l'Ebre és més variada i no depèn només de l'agricultura, però tot i així conserva una forta especialització en sectors que aporten poc valor afegit i són poc dinàmics.

La producció agrària està molt per damunt de la mitjana catalana, fins al punt que el 1999 suposava el 8,44% del PIB de la regió quan al conjunt del país representa tan sols l'1,80%. En termes d'ocupació, l'any 1996, l'índex d'especialització d'agricultura i ramaderia era de 5,42 (Catalunya igual a 1,00), mentre que assolía el 9,94 en pesca (concentrada a l'Ametlla,

l'Ampolla i la Ràpita). En 29 dels 52 municipis el sector agrari suposa encara més del 25% de l'ocupació. L'especialització agrària s'accentua a les terres interiors de secà i, en menor mesura, a la plana deltaica.

El pes de la indústria és quantitativament modest, però malgrat això té una aportació al conjunt de l'economia molt superior a la mitjana catalana (el 50,34% a la regió pel 36,54% a Catalunya). Això s'explica d'una banda per l'escàs pes dels serveis i d'una altra, per la important aportació al PIB del sector energètic (especialització del 2,04 en ocupació respecte a Catalunya, concentrada a Ascó, Flix i Riba-roja). En canvi, la indústria manufacturera té una presència molt inferior a la mitjana catalana, amb una especialització del 0,78 i encara molt concentrada en uns pocs nuclis: la química de Flix (43% d'ocupació), el *cluster* del moble a la Sènia i Ulldecona (55% i 42%, respectivament), l'entorn de Tortosa (31% a Roquetes, 30% a Tivenys, 25% a Tortosa) i en menor mesura a Móra d'Ebre i Móra la Nova (22-23%).

La construcció aporta el 9,16% del PIB regional, per damunt del 7,19% del conjunt del país, i un remarcable índex d'especialització de l'1,46 i molt concentrada als municipis del delta.

La presència del sector serveis és especialment deficitària i presenta les xifres més baixes del país, tan sols el 32,05% del PIB, quan al conjunt català ja assoleix el 53,75%. El fet és especialment preocupant atès que l'escassa activitat de serveis encara se centra en les branques de menor valor afegit o dependents del sector públic.

En termes d'especialització, el comerç es troba al 0,94 de la mitjana catalana, l'administració pública suposa el 0,89, l'educació el 0,84, l'hostaleria i la restauració el 0,81 i la sanitat i serveis socials el 0,79. El sector comercial es concentra a les centralitats comarcals (entre el 14-16% de l'ocupació a Tortosa, Móra i Gandesa) i els nuclis turístics litorals (13-16% a l'Ametlla, l'Ampolla i la Ràpita); l'hostaleria i la restauració només tenen una certa rellevància als nuclis turístics litorals (6-12% d'ocupació); i l'administració pública i els serveis educatius, sanitaris i socials es concentren molt notablement a Tortosa (23% d'ocupació) i municipis de l'entorn, Móra (d'Ebre 21%, la Nova 15%), i els "beneficis" de les nuclears, a Ascó (18%), però per contra, ni Amposta ni Gandesa no exerceixen una especialització en els serveis públics (12% d'ocupació).

Però el fet més destacat és la gairebé nul·la presència dels serveis avançats, tan sols el 0,60 en mediació financera i el 0,54 en serveis a les empreses i les immobiliàries. Únicament Tortosa i Móra d'Ebre assoleixen el 10% d'ocupació, mentre que Amposta i Flix estan en el 7% i Gandesa, la Sènia i Ulldecona tan sols en el 5%.

En aquest sentit, un desenvolupament integrat social i econòmic exigeix polítiques adreçades a la diversificació del conjunt de l'economia i la potenciació de sectors que aporten major valor afegit i que actualment hi estan subrepresentats, com la indústria manufacturera, els serveis públics i els serveis a empreses. Tanmateix, cal tenir present que l'increment del sector serveis farà que les futures iniciatives es concentrin als principals nuclis urbans, amb el risc d'una major diferenciació de les rendes en el territori.

Aquesta diversificació pot partir de l'especialització d'activitats que ja estan funcionant bé en diverses parts del territori i l'enfortiment d'una major integració en xarxes multidireccionals entre ells (en termes de mobilitat quotidiana i mercats de treball) basada en la complementarietat integrada en xarxes de cooperació i redistribució.

5.5 Potenciació d'un sector agroalimentari amb alt valor afegit: modernització, transformació, comercialització i productes de qualitat

Les Terres de l'Ebre són la regió de major especialització relativa en agricultura del país, amb una alta diversitat de conreus que són l'element bàsic de l'economia en algunes parts del territori: l'arròs al delta; els cítrics a Alcanar (produeix el 99% de Catalunya i amb major rendibilitat que al País Valencià, en part per la grandària de les parcel·les); la principal regió avícola del país (empreses Fabra i Roig); l'olivera amb D.O. Siurana; la vinya a la Terra Alta (amb increments importants de vendes i preus des de 1998); i el préssec, el cirerer i els ametllers a les terres interiors.

Tanmateix, aquest important potencial del sector agroalimentari (ja destacat en el *Regional Planning* de 1932 com a vocació del territori) no s'ha traduït encara en una política decidida de modernització i innovació dels sistemes productius i comercials que l'impulsi a gran escala i per a tot el territori. El sector agrari de la regió està envellit, presenta les taxes més altes

de Catalunya d'assalariats eventuais i està condicionat per la dicotomia entre una forta concentració de la propietat front a un gran nombre d'explotacions agràries de dimensions molt petites (per exemple, de les 7.780 explotacions que hi ha al delta, 100 concentren la meitat de la superfície, la major part d'elles de propietat forana a la regió i tortosina, mentre que 7.200 tenen menys de 5 ha). D'altra banda, cal tenir present que l'evolució del sector agrari pot veure's amenaçada per canvis previsibles en la política agrària de la Unió Europea i més si tenim en compte que la tendència els darrers anys ha estat la migrada defensa d'algunes d'aquestes produccions als fòrums de Brussel·les.

La clau perquè el sector agrari suposi una activació de l'economia i les rendes passa per desenvolupar una producció de major valor afegit que, d'alguna manera, comporti una transició del sector primari al terciari (serveis especialitzats d'alt valor afegit). En aquest sentit es fa necessària una estratègia agrària integrada participada pels diferents agents públics i privats implicats (IRTA, cooperatives, sindicats, consumidors). Aquesta estratègia ha d'implicar una decisió concertada per l'alta qualitat dels productes, la prioritat de sectors, la modernització i innovació, la comercialització, la gestió racional dels recursos terra i aigua i la preservació del paisatge que dóna identitat pròpia al territori.

a) Producció i marques de qualitat

La creació d'una marca de qualitat de l'Ebre podria ser un factor interessant de promoció de productes com ara l'oli, el vi, els cítrics, l'arròs, els préssecs o les carxofes. Però, sens dubte, la marca de qualitat ha de venir acompanyada d'un propòsit previ per a una producció de qualitat i, per tant, de la innovació i la modernització. Els paisatges de qualitat del secà poden ser un suport idoni per a la imatge de qualitat del producte, com ja està succeint al Priorat i el Montsant associat a les respectives denominacions d'origen vinícoles.

El vi de la Terra Alta té un especial potencial en aquest sentit, com a recurs per activar la societat i l'economia locals de forma respectuosa amb l'entorn. L'explosió de la DO Priorat ha tingut un efecte d'arrossegament de les DO Montsant, Costers del Segre i Terra Alta, amb importants increments de vendes i preus. Tanmateix, tot i els avenços recents, hi ha encara camí

per recórrer a la Terra Alta en la millora del producte. La clau perquè aquesta activació del sector reverteixi a la comarca rau en el fet que sigui impulsada per les cooperatives locals i no per grans inversors aliens al territori, com ha succeït en bona part al Priorat. Com ens explica Joan Tort, l'èxit de la DO Priorat ha revertit de forma significativa en el desenvolupament local a la comarca.

D'altra banda, cal donar també suport a les iniciatives locals en els camps de la producció artesanal de qualitat, de l'agricultura ecològica i de pràctiques de conreu ambientalment correctes en els conreus tradicionals. En aquests camps cal també una estratègia de comercialització i pedagogia dels consumidors.

b) El regadiu: tensió entre inserció a circuits comercials i transformació del paisatge

El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre adopta el Pla de Regadiu del Departament d'Agricultura de la Generalitat, que preveu 40.500 ha de nous regadius a la regió: 25.000 ha per al canal Xerta-la Sènia, 9.500 ha a la Terra Alta i 6.000 ha a l'Aldea-Camarles. El sector agrari local reclama aquestes inversions com a forma d'incrementar la productivitat.

En efecte, els regadius de suport garantirien una estabilitat en les collites, amb uns llindars mínims de producció regular, que farien possible la programació del sector i l'increment de la productivitat. Tanmateix, l'experiència d'altres territoris mostra que no són tan evidents les virtuts del regadiu com la seva suposada traducció en un canvi de mentalitat empresarial, millora d'eficiència per ús de tècniques i increment d'activitats associades (emmagatzematge, transport, transformació, serveis a l'empresa agrària) que comporti el manteniment de població jove al territori i incrementi la renda. De fet, a les terres interiors es confia en els nous regadius, però sovint no tant per la modernització o el relleu generacional, sinó per la venda de parcel·les a preu alt a inversors del sector de gres i ceràmica del País Valencià que revertirien poc en la activació de l'economia i la societat locals. D'altra banda, hi ha el risc que, a mig termini, el rec de suport acabi esdevenint en transformació dels conreus: d'oliveres i garrofers a cítrics al Montsià, i d'oliveres, vinyes i ametllers a presseguers i cirerers a la Ribera i la Terra Alta. En aquest sentit caldrà avaluar la tensió entre la inserció d'aquests territoris als circuits comercials i les transformacions en un paisatge que té

el potencial d'ajudar a la venda de productes de qualitat.

c) Valor afegit a través de la innovació i els canals de distribució

El tercer element clau per a l'increment del valor afegit de la producció i les rendes del sector agroalimentari passa per una estratègia de modernització, innovació i comercialització. Així, es fa necessari potenciar la formació professional i impulsar un centre de recerca i tecnificació agrària de les Terres de l'Ebre com a estratègies de professionalització, innovació i recanvi generacional al sector; millorar els ajuts agroambientals per una gestió compatible amb l'entorn i la seva difusió; promoure instal·lacions de transformació industrial agroalimentària; i establir canals propis de distribució i comercialització a través de marques de qualitat que aportin més valor a la producció. La modernització i l'impuls del sector cooperatiu i la incentivació d'estructures associatives poden ser un element clau en aquest sentit.

d) Pesca i aquicultura

La pesca i l'aquicultura són una realitat emergent amb efectes econòmics de primer ordre en algunes localitats: l'Ametlla (22% de l'ocupació), la Ràpita (16%) i l'Ampolla (13%); l'aquicultura factura per un valor de 12 milions d'euros l'any i la pesca, per 10 milions d'euros l'any. En aquest sentit calen estratègies de reforç del marisqueig, les piscifactories i la cria de peix en captivitat a alta mar. Cal donar un major impuls a aquest darrer sector, i més si tenim en compte que el principal competidor dins de la UE, Grècia, compta amb un entorn natural de costa molt articulada, que resulta més favorable. Però potser un dels elements clau és l'ordenació de les badies del delta per tal que resolgui els problemes actuals de cabal i qualitat de l'aigua que limita, quan no impedeix, la producció de piscifactories i la cria de peix. La resta de la costa, de caràcter més rocallós, també hauria d'estar més ben ordenada de forma que siguin compatibles l'aquicultura i el medi ambient. Alhora caldria pensar en peixos de consum qualificat en la línia d'algunes de les empreses del sector que no produeixen peix per a Catalunya, sinó per a mercats exteriors, i impulsar centres de formació i transferència de tecnologia com l'escola de formació marítimo-pesquera de l'Ametlla, el Centre Nacional d'Aquicultura de la Ràpita i l'escola de cultius marins.

5.6 Il·lusió i riscos d'afavorir el sòl industrial i la logística

La posició estratègica del triangle central de la regió Tortosa-Amposta-l'Aldea en l'arc mediterrani, el pas de grans infraestructures d'escala europea i peninsular, l'escurçament de les distàncies amb Barcelona i València, l'eventual impuls d'un eix de l'Ebre i l'avantatge comparatiu d'un sòl industrial a preu barat respecte dels territoris veïns ha creat importants expectatives i oportunitats per a l'atracció d'activitats industrials i logístiques (distribució de mercaderies). Aquestes, però, no estan exemptes de riscos per al territori.

El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre, i bona part de la societat ebrenc, es mostra en favor de la dotació de nous espais industrials en aquest triangle central. Els dos projectes emblemàtics són el polígon Catalunya Sud, de 136 ha (destinades a parcel·les industrials de grans dimensions a baix cost que podrien atraure importants empreses de transformació), i la plataforma logística intermodal de l'Aldea (que podria suposar una millora de la capacitat d'exportació i el transport multimodal de mercaderies). Ambdós es troben excepcionalment ben comunicats amb l'estació de mercaderies sobre la línia ferroviària d'alta velocitat, l'autopista A-7, l'autovia N-340 i els potencials eix de l'Ebre i port industrial d'Alcanar.

Tanmateix, cal tenir present que una estratègia basada exclusivament en l'avantatge competitiu de l'accessibilitat i el preu del sòl barat respecte de la regió metropolitana de Barcelona comporta riscos evidents. Aquesta oferta pot ser altament atractiva per a activitats de capital exterior a la regió que precisen d'un alt consum de sòl i que són independents d'un entorn social qualificat i innovador. Activitats com ara l'emmagatzematge i la distribució de mercaderies suposen una gran ocupació urbanística (en un entorn relativament densificat), generen pocs llocs de treball i poc qualificats, i suposen externalitats negatives, com ara les derivades de l'increment del tràfic pesant. La seva capacitat d'activació social i econòmica de l'entorn és limitada i els beneficis difícilment es tradueixen en renda local. Un model de desenvolupament basat exclusivament en aquests avantatges corre el risc de no ser funcional als objectius de millora de la qualitat de vida i respecte al medi ambient. De fet, comarques com l'Alt Penedès ja han manifestat el seu rebuig a aquest tipus d'implantacions, amb arguments de defensa del paisatge.

D'altra banda, per tot el territori han proliferat petits polígons industrials locals promoguts per la Generalitat (35 actuacions de l'Incasol amb un total de 615 ha), sovint sense serveis ni instal·lacions consolidades. En aquest sentit cal una política de sòl que defugui l'estrictisme localisme i se centri en localitzacions estratègiques i garantint estàndards de qualitat.

Una operació de caràcter estratègic per activar les comarques interiors i potenciar la funció central del triangle Móra-Gandesa-Flix seria la dotació de sòl mixt per a petita indústria i logística intermodal en la zona de cruïlla entre l'eix de l'Ebre, l'eix interior N-420 de Tarragona a Saragossa per Móra i Alcanyís, i la línia ferroviària de Tarragona a Saragossa per Móra (on convindria una estació de mercaderies) i Casp.

5.7 Estratègia necessària de diversificació industrial basada en les iniciatives locals

L'aportació quantitativa de la indústria al PIB de les Terres de l'Ebre, superior al 50%, amaga una realitat qualitativa molt diferent. Bona part d'aquesta aportació prové de la producció d'energia elèctrica a la Ribera que, com s'ha vist, genera pocs llocs de treball directes (500 a Ascó), forta dependència exterior i poca dinàmica al seu entorn. Mentre, la indústria manufacturera hi és escassa i encara molt concentrada en uns pocs sectors, localitats i empreses: la química de Flix (300 llocs de treball, però amb futur incert); l'agroalimentari i els transformats metàl·lics a l'entorn de Tortosa; la pell, els colorants i la confecció a Móra i Gandesa; i l'emergent *cluster* del moble a la Sènia i Ulldecona. D'altra banda, per les seves característiques aquestes activitats industrials generen pocs llocs de treball qualificats, pocs serveis avançats a les empreses i poca densitat de l'entramat empresarial.

D'acord amb el model de desenvolupament proposat des del territori, la diversificació industrial haurà de ser compatible amb el respecte pel medi ambient, el potencial propi del territori i les iniciatives locals que ja estan funcionant bé.

Per això fóra convenient un pla de desenvolupament i diversificació econòmica que potencii i doni suport a les iniciatives locals de caràcter endogen basant-se en petites iniciatives industrials, vinculades a les activitats bàsiques del territori i que evitin grans implantacions foranes que generin més fragilitat i dependència. Per a

la promoció d'aquestes iniciatives locals innovadores es fa necessària una col·laboració entre els sectors públic i privat (en la línia dels programes Leader i Proder) que densifiqui les xarxes locals: formació professional adequada a les demandes; serveis de suport a la innovació empresarial; centres locals d'informació i assessorament; espais d'intercanvi de coneixement, recursos i bones pràctiques; i iniciatives conjuntes de projecció exterior dels productes i els serveis locals.

És clar, sense oblidar la possibilitat que les empreses productores d'energia elèctrica reinverteixin en el territori part dels beneficis que hi generen (més enllà de la fiscalitat municipal), tant participant en els plans de diversificació com, per exemple, promovent un centre tecnològic d'energies alternatives a la Ribera d'Ebre vinculat a la concentració de projectes d'implantació de centrals eòliques en aquesta regió, o iniciatives relacionades amb el medi ambient i la gestió racional de l'aigua.

5.8 El turisme: un important potencial, però una alternativa real de desenvolupament?

Les anàlisis i propostes sobre les Terres de l'Ebre coincideixen en els atractius turístics de la qualitat dels seus paisatges: el delta, els Ports, l'Ebre, etc. Tanmateix, fins a la data no han estat encara transformats en un veritable actiu per a un desenvolupament que faci compatible la qualitat de vida de la seva gent i la preservació del paisatge; és a dir, que no destrueixi el seu atractiu.

El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre pren partit clarament per la promoció de l'activitat turística i diferencia diversos espais d'interès turístic:

–A la franja litoral es considera que el model de “sol i platja” no ha tocat encara sostre i suposa una arriscada aposta el fet d'incrementar les residències secundàries a l'Ametlla i la Ràpita, tot i el fort impacte de la urbanització extensiva, la degradació dels darrers espais litorals no urbanitzats del país i la limitada activació econòmica local que suposa aquest model turístic més enllà dels beneficis del procés urbanitzador.

–Al delta, el Pla Director proposa compatibilitzar l'explotació agrícola amb l'increment de l'oferta d'allotjaments i serveis turístics (informació, restauració) fora dels nuclis urbans i al llarg d'una anella viària tu-

rística. Una sentència del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC) de l'any 2001 ja va obligar a modificar el Pla Director en el sentit de prohibir l'ampliació de la urbanització Riumar i una nova urbanització prop del riu Migjorn. Ara apareixen projectes d'alt impacte ambiental com la marina d'Agro-Vinaròs a Sant Jaume d'Enveja (36,5 ha, 905 habitatges, 260 amarradors, un hotel i 3 canals principals de 27 m d'ample, en terrenys requalificats l'any 2001) i el pla per al canal Carles III. El conflicte entre freqüentació turística i preservació dels espais naturals comença a ser-hi evident.

–La promoció del turisme a les comarques interiors es basa en el projecte de navegabilitat de l'Ebre fins a Riba-roja i el seu potencial per atraure activitats (serveis de navegació, restauració, lleure, etc.) i posar en valor els atractius turístics de les terres adjacents. Tanmateix, tot i les inversions efectuades en drenatge i modificació d'assuts, el projecte de navegabilitat ha mostrat moltes limitacions, com ara la manca d'un cabal suficient per a la navegació i la proliferació d'algues. Així, l'any 2002 el nombre de passatges ha davallat en un 20% respecte l'any anterior (25% a la resclosa de Xerta) i es troba en les mateixes xifres que el període 1997-1999. El projecte ha generat poc interès en promotors i turistes i poca credibilitat al propi territori. Sembla evident que aquest projecte necessita un replantejament, malgrat l'esforç previ realitzat en la seva definició i en la catalogació de recursos associats al projecte.

–Agroturisme d'interior.

–Turisme vinculat al patrimoni històric i cultural.

D'altra banda, els analistes coincideixen en el fet que un dels frens al desenvolupament turístic ha estat la manca d'una estratègia, organització i marca turística pròpia i la multiplicitat de microestratègies poc coordinades. Això ha relegat les Terres de l'Ebre a una subsidiarietat respecte a l'àrea turística de la Costa Daurada, amb la qual presenta notables diferències. En aquest sentit es fa imprescindible una estratègia de definició de productes diversificats, promoció i comercialització conjunta a través d'un Patronat o Consorci turístic propi. Tanmateix, la recentment creada marca Catalunya Sud no sembla la més encertada per donar identitat pròpia al producte turístic.

La potenciació del turisme és irrenunciable com a estratègia complementària per al desenvolupament d'aquesta regió, tant pels llocs de treball directes com per l'activació del comerç i els serveis locals. La diversitat

de paisatges del delta, els Ports i les serres o la Terra Alta, relativament poc urbanitzats, suposa un atractiu turístic. Tanmateix, cal oferir un producte de qualitat, no massificat, distribuït per tot el territori i que vetlli perquè l'exploració dels atractius locals en comporti també la preservació. En aquest sentit cal donar suport a les iniciatives i els serveis innovadors en aquest sector, coherents amb aquests objectius, així com promoure un petit empresariat turístic professionalitzat per generar una oferta de qualitat. En aquest sentit s'hauria de crear una xarxa turística en sentit ampli que anés des de la formació (escoles superiors, mòduls professionals) fins a la infraestructura especialitzada i dirigida a turisme de qualitat (residències-casa de pagès, centres de negoci) i fomentos empresarials (associacionisme).

Apostar decididament pel turisme obre, però, algunes qüestions que caldrà resoldre:

- El desenvolupament de les terres interiors no pot fonamentar-se només en el turisme perquè depèn d'un mercat extern i flexible, que no genera llocs de treball qualificats i és fortament estacional. El turisme, això sí, pot ser una estratègia de diversificació complementària d'activitats agràries de qualitat i iniciatives industrials endògenes.
- L'"exploració" turística comporta un risc de degradació del mateix paisatge que li dona atractiu inicial.
- Alhora, el risc de la "tematització", "museització" o "pessebrització" de pobles i paisatges per promoure el seu atractiu turístic, que no deixa de ser una forma de fer artificial el territori. El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre ja apunta en aquest sentit quan parla de posar decents els marges del riu i amagar en segona línia les activitats i les construccions que puguin restar atractiu turístic.

5.9 Serveis a les persones i les empreses: manca actual i falta d'estratègia

Com s'ha indicat anteriorment, la presència del sector serveis és especialment deficitària i presenta les xifres més baixes del país, tan sols el 32,05% del PIB (pel 53,75% a Catalunya) i uns índexs d'especialització del territori preocupantment baixos: entre el 0,79 i el 0,89 en administració pública, educació i sanitat i serveis socials (coherents amb els dèficit en equipaments i serveis públics respecte a la mitjana catalana, que s'analicen més endavant); i entre el 0,54 i el 0,60 en

serveis financers i a les empreses. A més, aquesta escassa activitat en serveis es concentra molt especialment a Tortosa i Móra (23% i 21% d'ocupació en serveis a les persones, 10% en serveis a empreses), sense que ni tan sols a les altres dues capitals comarcals (Ampostà i Gandesa) hi hagi una concentració significativa (12% a persones, 7% i 5% a empreses). L'estructura de serveis és feble i encara se sustenta en serveis públics proveïts per les administracions.

En aquest context, sobta que el Pla Territorial de les Terres de l'Ebre no proposi (més enllà del turisme) cap estratègia per al sector d'activitat més dinàmic i que aporta major valor afegit al conjunt del país.

Sense entrar a definir aquí una estratègia pròpia en aquest sentit, el model de desenvolupament social i ambiental proposat apunta, per ell mateix, dues línies de desenvolupament possible.

D'una banda, una decisió ferma del sector públic per dotar a les Terres de l'Ebre d'un nivell d'equipaments i serveis públics equiparables als de la resta del país que garanteixi la igualtat d'oportunitats, la qualitat de vida i l'accés als serveis en tot el territori (s'analitzarà amb més detall en els apartats de formació i equitat social). En aquest sentit, és fonamental una decisió en favor de la formació qualificada i adequada als potencials de desenvolupament del territori que, alhora, pot induir una activació addicional del sector de serveis.

D'una altra banda, el desenvolupament de la qualitat, la innovació, el valor afegit i la gestió ambientalment prudent en els sectors agroalimentari, industrial i turístic ha de venir acompanyada de nous serveis a les empreses que activin i modernitzin aquests sectors. Si més no, en la primera fase d'impuls es fa necessària una estreta col·laboració entre el sector públic i les empreses per promoure aquests centres de serveis a la innovació i la qualitat empresarial (que en una segona fase haurien de passar a ser estructures de cooperació empresarial). A part dels serveis genèrics a les empreses, calen iniciatives específiques. Així, al llarg de l'exposició precedent ja s'ha fet referència a possibles iniciatives de centres de recerca, tecnològics i de serveis relacionats amb l'activitat agroalimentària (particularment al Baix Ebre, el Montsià), les energies alternatives i els riscos tecnològics (Ribera), la diversificació industrial (Ribera, Montsià), el turisme (Baix Ebre, Terra Alta) i la gestió ambiental, particularment de l'aigua, l'energia i el paisatge.

Tanmateix, cal tenir present que aquest increment del sector serveis farà que les futures iniciatives es concentrin als principals nuclis urbans (Tortosa, Amposta i Móra), amb el risc ja esmentat d'una major diferenciació de les rendes en el territori. Per garantir una competitivitat equilibrada, convé una distribució d'aquestes iniciatives de serveis públics i a empreses en la xarxa de ciutats que vertebrin el territori, d'acord amb l'especialització de cadascuna de les parts, i la millora de la capil·laritat del territori.

En aquest mateix sentit, resulta fonamental evitar l'aïllament tecnològic de parts del territori, tot garantint l'accés a la xarxa telemàtica d'alta velocitat com a element necessari per al desenvolupament de l'activitat empresarial. Tant és així que es fa imprescindible una decidida actuació pública, atès que la poca demanda fa poc atractiva la zona per a les inversions de les operadores de fibra òptica i telefonia mòbil (que encara avui presenten fortes deficiències de cobertura).

5.10 Estratègia d'innovació i qualitat basada en la formació dels capitals humà i social

La clau de volta per avançar cap a un model de desenvolupament basat en la qualitat i la innovació passa per la formació de capital humà i social. En aquest sentit és fonamental promoure la formació, la capacitat emprenedora i la cooperació entre empreses, el sistema educatiu i el sector públic que connecti la formació amb les necessitats i les oportunitats del teixit productiu local.

Actualment, les Terres de l'Ebre és la regió de Catalunya amb el nivell d'instrucció més baix i el menor percentatge de població amb estudis universitaris, així com, el que potser és més remarcable, el menor percentatge d'estudiants majors de setze anys. La manca d'un sistema universitari propi i de demanda de treball qualificats (amb un sector de serveis infrarepresentat) suposa una contínua "fuita de cervells", atès que molts joves que marxen a estudiar fora de la regió no troben després llocs de treball qualificats al lloc d'origen.

En aquest sentit es fa necessària una promoció pública decidida de la formació de qualitat que combini un sistema universitari propi amb una oferta de formació professional i cicles formatius de grau mitjà i superior. Les estratègies de formació han de basar-se, en qual-

sevol cas, en les especificitats i les oportunitats del propi territori, com a actius per al desenvolupament social i econòmic. Aquest és un factor imprescindible per obrir noves possibilitats de desenvolupament en la indústria i els serveis inexistents fins ara.

a) Formació d'un sistema d'ensenyament superior i de recerca vinculat al territori

L'oferta d'ensenyaments universitaris a les Terres de l'Ebre està dispersa i atomitzada. Hi operen la Fundació Universitària Doctor Manyà (1997), promoguda per l'Ajuntament de Tortosa i el Consell Comarcal del Baix Ebre i adscrita a la Universitat Rovira i Virgili (URV) (diplomatures d'empresarials i turisme i postgraus); l'Escola Universitària d'Infermeria Verge de la Cinta, adscrita a la URV (1983, diplomatura d'infermeria); la Universitat Internacional de Catalunya (1997, enginyeries tècniques d'explotacions agrícoles i agropecuàries, d'hortofruïticultura i jardineria, i d'indústries agràries i alimentàries); l'Institut Universitari Observatori, de l'Ebre de la Universitat Ramon Llull (doctorat en geofísica); la Universitat Oberta de Catalunya (1999); la Universidad Nacional de Educación a Distancia (1974), i la Universitat d'Estiu de les Terres de l'Ebre; pràcticament totes elles amb seues disperses entorn de Tortosa.

En aquest sentit es fa imprescindible la consolidació d'un campus a Tortosa que integri, si més no, els estudis adscrits a la URV (infermeria, empresarials i turisme); hauria de preveure, a més, l'ampliació a noves titulacions com ara enginyeria tècnica informàtica, magisteri, humanitats i ciències ambientals. Alhora, podria ser interessant que aquests ensenyaments concentrassin les seves instal·lacions en un campus únic al nucli històric de Tortosa, amb el doble objectiu de crear un ambient de campus i de contribuir a la rehabilitació integral del centre històric de la ciutat. L'escassa demanda local i la limitada capacitat d'atracció de demanda exterior no permetran una oferta gaire àmplia, però pot facilitar la retenció a les Terres de l'Ebre de joves formats.

A mig termini no seria descartable que a partir d'aquest campus de la URV a Tortosa sorgís una Universitat de les Terres de l'Ebre. Alhora, convindria crear un consorci amb participació de l'administració, la universitat pública i les universitats privades per tal de coordinar les demandes i les ofertes educatives del territori.

La consolidació de la universitat a Tortosa ha de ser un dels motors activadors de l'entorn social i econòmic de les Terres de l'Ebre a partir de la transferència de coneixements i la recerca. Alhora, la presència d'estudiants i docents universitaris pot suposar un impuls social i la millora del sector de serveis, el comerç, l'habitatge i l'oferta cultural de la ciutat.

La modernització i professionalització de les activitats emergents i potencials al territori reclama també uns cicles formatius professionals de nivell secundari dirigits a les noves tecnologies i tècniques de producció i l'increment dels cicles de formació professional atenent als sectors productius propis de cada part del territori: vinícola, piscícola, hortofructícola, de l'oli, del moble, etc.

b) Recerca i desenvolupament

La innovació i modernització dels sectors amb tradició local o emergents ha de partir de la transferència de coneixements i tecnologia dins una cultura de col·laboració entre centres de recerca i sectors productius locals. En aquest sentit es fa necessària una determinació de potenciar el sector de la recerca i el desenvolupament, actualment poc present a les Terres de l'Ebre. Algunes possibles iniciatives basades en la realitat del territori i amb un important potencial activador de l'economia podrien girar entorn de la producció agroalimentària i de cultius marins, les energies renovables, la gestió de riscos tecnològics i emergències, el turisme, la gestió de l'aigua i el paisatge i l'educació ambiental.

Alhora, aquests espais de col·laboració entre l'empresa, la recerca i les administracions poden ser un nucli a partir del qual impulsar una cultura de col·laboració entre firmes d'un mateix sector que valori els avantatges cooperatius com a impulsors de la innovació en el sector. La construcció d'un entramat dens de col·laboració entre els agents locals (públics i privats), en definitiva de capital social, és una de les claus per al desenvolupament del territori.

6 Estratègies per a la igualtat d'oportunitats al territori

El model de desenvolupament del territori que sorgeix de les mobilitzacions ciutadanes a les Terres de l'Ebre és també un model a favor de la igualtat d'oportuni-

tats i la qualitat de vida. Alguns aspectes cabdals de les estratègies d'igualtat d'oportunitats ja han estat analitzats en apartats precedents, com ara les infraestructures que han de facilitar l'accés als serveis públics, la preservació dels recursos naturals i el paisatge, la competitivitat de totes les parts del territori i la formació i l'accés al coneixement. Tots aquests són elements fonamentals per a l'objectiu final de qualitat de vida i igualtat d'oportunitats dels ciutadans i ciutadanes, com ja va establir la Carta Europea d'Ordenació del Territori de 1983, que definia l'ordenació del territori com "la millora de la qualitat de vida".

Però la igualtat d'oportunitats no es pot entendre només dins de la regió, sinó respecte al conjunt del país. En aquest sentit, un objectiu prioritari ha de ser assolir uns nivells de dotació i accés als serveis i equipaments públics de benestar social equiparables al conjunt del país, situació que en l'actualitat no es produeix. Assolir la igualtat d'oportunitats en l'accés als serveis és la forma de generar estructures bàsiques que permeten garantir la cohesió social.

6.1 Igualtat d'oportunitats en l'accés als serveis socials i sanitaris

Les transformacions socials recents fan que hi hagi un buit d'informació important pel que fa a la identificació de col·lectius amb necessitats de polítiques intenses per evitar el risc d'exclusió social o d'accés desigual als serveis i que requereixen polítiques socials específiques. En aquest sentit, cal remarcar que aquestes polítiques socials intenses i transversals adreçades a col·lectius en risc d'exclusió no poden plantejar-se com a universals i homogènies, sinó que exigeixen un coneixement detallat de les problemàtiques i les necessitats específiques de cada part del territori per tal d'adaptar-s'hi. Són, per tant, polítiques de proximitat. En qualsevol cas, no deixa de sobtar que el Pla Territorial de les Terres de l'Ebre no faci cap referència als serveis i equipaments públics i simplement remeti a la planificació sectorial de la Generalitat.

L'anàlisi d'aquests col·lectius depassa en molt l'abast d'aquest article i requereix l'elaboració d'un pla integral de serveis socials, amb la participació dels governs locals coneixedors de les problemàtiques específiques, i que defineixi programes i recursos per a la gent gran, les persones amb disminució, la infància i l'adolescència amb risc social, les famílies monoparentals o els

programes integrals per a la lluita contra la pobresa i l'exclusió social.

A tall d'exemple, un dels col·lectius més necessitats de polítiques socials específiques és el de la gent gran. En efecte, la població de l'Ebre és sensiblement més envellida que la del conjunt de Catalunya: el 18,9% de població té més de 65 anys, pel 14,3% al conjunt del país (i fins al 23,5% a la Terra Alta), i taxes de dependència senil de 32-33 al Baix Ebre i el Montsià, 38,8 a la Ribera i 48,3 a la Terra Alta (per 25,4 de mitjana a tota Catalunya). Es dona la paradoxa que trobant-se aquestes comarques entre les més envellides del país, hi ha un nivell de serveis per a la gent gran (centres de dia i residències) extraordinàriament baix.

El fet que les comarques més envellides (Terra Alta i Ribera) siguin les que disposen d'una xarxa urbana més feble (menys serveis de proximitat per manca de massa crítica) i amb un transport públic insuficient, fa necessari donar prioritat, d'una banda, als serveis d'atenció domiciliària (hi ha experiències de programes europeus que combinen la inserció laboral de dones en atur amb programes d'atenció domiciliària a gent gran), i d'una altra, un pla específic de transport sanitari. En una direcció similar, seria necessari posar en funcionament un servei d'urgències extrahospitalàries a tot el territori.

6.2 Immigració: un procés recent, un repte de futur

D'acord amb els estudis del grup Població i Territori, de la Universitat de Barcelona, la població estrangera resident a les Terres de l'Ebre a finals de l'any 2001 era d'unes 9.313 persones (el 85% de les quals eren extracomunitaris), segons dades dels padrons municipals, entorn del 6% del total de població de la regió. La població immigrada es concentra principalment al Montsià (4.492 persones, el 7,6% de la població) i el Baix Ebre (3.859 persones, el 5,5% de la població). L'arribada d'immigració estrangera és un fenomen recent a les Terres de l'Ebre, atès que el 1996 només se'n comptabilitzaven 1.472 immigrants, de forma que en tan sols cinc anys la xifra s'ha multiplicat per 6. El procés és, doncs, molt recent (d'ençà de 1996) i s'està produint amb una extraordinària rapidesa, cosa que dificulta enormement la capacitat de reacció de les polítiques locals.

Sens dubte, les transformacions agrícoles cap a produccions més intensives i amb demanda de treball assalariat poc qualificat i especialitzat (i per tant poc remunerat), i sovint estacional (cítrics, fruita dolça), és una de les causes d'arribada de nous immigrants; així, a Alcanar suposen ja el 10% de la població. Tanmateix, a Ulldecona i la Sènia arriben també al 10%, possiblement vinculats al sector del moble de fusta; les ciutats de Tortosa i Amposta acullen un nombre creixent d'immigrants de l'Amèrica Llatina, probablement més dedicats al sector de serveis. Aquesta tendència cal esperar que s'accentui durant els propers anys, a la qual s'afegirà el procés de reagrupament familiar.

L'origen dels immigrants extracomunitaris és molt divers; així, el 32% prové de l'Europa de l'Est (la meitat dels quals són romanesos, però també hi ha xifres significatives d'ucraïnesos, lituans i russos), el 31% del Magreb (sobretot marroquins, però també algerians) i el 25% d'Amèrica Llatina (el 67%, equatorians i colombians). Les comunitats d'Europa de l'Est tenen una presència especialment significada al Montsià i a la Terra Alta; les d'Amèrica Llatina, a les ciutats de Tortosa i Amposta; mentre que al Baix Ebre i a la Ribera predomina el col·lectiu magrebí.

Les polítiques transversals adreçades a la immigració (habitatge, educació, serveis socials, cultura, etc.) han de partir necessàriament d'aquesta gran diversitat i especificitat de les situacions locals: els col·lectius immigrants que es localitzen a cada part del territori, la seva diferent inserció al mercat de treball i social, etc.

En aquest sentit, cal tenir present que la decisió de donar suport a determinats sectors d'activitat econòmica té una implicació directa en l'arribada de nous immigrants. Com ja és evident en altres parts del territori català, els tipus de producció agrícola amb necessitats de treball poc qualificat i eventual atrau un tipus de població immigrant diferent que les activitats de transformació agroalimentària (per la qualificació professional), alhora que el turisme pot suposar l'arribada de nous treballadors als sectors de l'hostaleria i la restauració.

En qualsevol cas, sembla evident que la tendència del model productiu de les Terres de l'Ebre i l'estructura d'edats envellida suposarà una notable accentuació de l'arribada d'immigrants extracomunitaris i que aquesta haurà de ser una política prioritària els propers anys. Les necessitats d'habitatge per acollir-los i el fet d'evitar la seva segregació socioespacial en municipis o

barris són dues de les prioritats que caldrà considerar en primer lloc.

6.3 Polítiques d'habitatge

El Pla Territorial de les Terres de l'Ebre (PTTE) preveia un increment de 27.000 habitants a la regió durant els propers quinze anys. D'acord amb les expectatives de desenvolupament econòmic, el PTTE preveia la següent distribució territorial del creixement de població per sistemes urbans supramunicipals: Tortosa-Roquetes, 10.000 nous habitants; Amposta-la Ràpita 7.000; Aldea-Deltebre 5.000; l'Ametlla-Perelló 1.500; Alcanar-Ulldecona-la Sènia 1.500; Móra 1.500; Flix-Ascó 1.000, i Gandesa 500. El pla no fa cap referència a l'origen d'aquesta població, tot i que caldrà pensar que, cas d'acomplir-se les expectatives de creixement, serà en la seva major part d'origen extracomunitari.

Per tal d'acollir aquests 27.000 nous habitants, el PTTE estima unes necessitats de 19.000 nous habitatges, estimació d'un gran impacte sobre un parc que era de tan sols 49.300 habitatges principals segons el cens de 1991. Amb les densitats que es preveuen al pla (30 habitatges per hectàrea [hge/ha], excepte Amposta i l'Aldea, on augmenta a 40 hge/ha, i Tortosa a 50 hge/ha), aquestes hipotètiques necessitats no podrien ser absorbides per l'actual oferta de 2.600 ha de sòl urbanitzable i caldria afegir-hi 480 ha a les comarques litorals i 34 ha a les comarques interiors. Com s'ha indicat en apartats anteriors, caldrà parar especial atenció a contenir el creixement urbà dispers i en baixa densitat que ha caracteritzat bona part de les promocions recents a les comarques litorals de la regió, així com al millor aprofitament del parc d'habitatges desocupats. De fet, algunes de les densitats d'habitatge proposades al PTTE són encara inferiors a les densitats actuals del territori.

El pla no fa referència, però, a una política d'habitatge: quin percentatge d'aquests hauran de ser habitatges socials o protegits, quin percentatge de lloguer o quines les tipologies d'edificació (unifamiliar extensiva? Eixamples?). Davant la previsió d'arribada de nous immigrants, aquestes polítiques haurien de tenir caràcter prioritari per tal d'evitar la seva segregació socioespacial. La reserva del 20% del sòl nou per a habitatge social que estableix la Llei 2/2002 d'Urbanisme, tot i ser insuficient, suposa un potencial per a aquestes polítiques que caldrà saber aprofitar.

La manca generalitzada d'un parc d'habitatge de lloguer a Catalunya s'accentua molt especialment a les Terres de l'Ebre, que és la regió amb menor proporció d'habitatges en règim de lloguer del país, tan sols el 13,4%. De confirmar-se l'expectativa d'arribada de nova població, caldrà una política específica adreçada a incrementar l'oferta de lloguer.

6.4 Programes integrats de rehabilitació dels nuclis antics

Algunes poblacions, especialment Tortosa, Móra d'Ebre i Gandesa, tenen centres històrics o ravalers que presenten importants processos de degradació, envelliment i marginalitat urbana i social, amb greus riscos de segregació socioespacial.

En aquest sentit, es fa imprescindible adreçar programes integrals de rehabilitació, en la línia del model proposat pel programa Urban de la Comissió Europea. La recuperació i millora d'aquests barris ha de combinar de forma innovadora les polítiques urbanístiques de microcirurgia i la dotació d'equipaments i espais públics, amb mesures d'activació econòmica (especialment comercial) i polítiques de serveis socials adreçades a la seva revitalització. Alhora, aquestes polítiques han de tenir una visió de conjunt de la ciutat, atès que la intervenció en un barri pot comportar efectes indirectes en d'altres. Dues línies d'intervenció poden passar per la rehabilitació i reinserció al mercat d'habitatges i per la introducció de noves activitats amb capacitat d'induir noves dinàmiques socials.

Pel que fa a l'habitatge, a altres parts del país han sorgit iniciatives innovadores de subvencionar la rehabilitació d'habitatges amb la condició d'introduir-los al mercat de lloguer durant un període mínim equivalent a l'amortització de la inversió pública efectuada. Aquests nous habitatges de lloguer al centre poden servir d'acollida de poblacions amb dificultats d'accés al mercat d'habitatge o riscos d'exclusió social, com es fa a Manresa a través de l'oficina de mediació entre persones amb necessitats específiques i els propietaris privats d'habitatges que podrien entrar al mercat de lloguer gràcies a aquestes subvencions de rehabilitació.

Pel que fa a les activitats inductores, la valorització del patrimoni com a atractiu turístic i la dotació d'equipaments públics que generin nova dinàmica social i co-

mercial són uns recursos que han demostrat la seva funcionalitat a diverses ciutats del país. Així, la inserció del campus d'estudis superiors al centre històric de Tortosa podria tenir una capacitat inductora de l'activació social i econòmica especialment significativa.

7 Un nou model de governabilitat basat en la participació ciutadana, la representació institucional dels interessos del territori i les xarxes de cooperació interinstitucionals

El gran repte de l'estratègia territorial esbossada en aquestes pàgines és, però, les seves aplicació, gestió i avaluació. La formulació dels plans, la definició d'actuacions que se'n derivin i la gestió de les polítiques públiques consegüents reclamen una nova forma de governabilitat del territori. Una governabilitat entesa com a procés de diàleg, negociació i concertació que comprengui les comunitats locals i totes les diferents administracions implicades per tal d'establir objectius i estratègies compartides de cara al futur en els quals emmarcar les actuacions concretes que cal desenvolupar pels diferents agents.

7.1 Participació ciutadana i cohesió social

Les noves estratègies territorials no només han de donar a les comunitats locals la veu, sinó també el protagonisme. És al territori on hi ha el coneixement de les problemàtiques i els potencials específics i, alhora, on és possible articular el diàleg, el compromís i la complicitat entre els agents socials per assolir consens sobre el model de desenvolupament i els projectes que cal donar prioritat.

Sovint s'havia al·ludit a les Terres de l'Ebre com un territori amb una societat poc cohesionada, una societat civil poc densa, poca capacitat organitzativa i d'expressió dels interessos ciutadans i, en definitiva, d'influència en la vida pública. Tanmateix, les plataformes ciutadanes en defensa dels recursos del territori evidencien una situació inversa i amb un gran potencial de cohesió social. Les Terres de l'Ebre han estat protagonistes del moviment social més important viscut a Catalunya els darrers anys, que han arribat a transcendir el seu propi territori.

Com explica Josep Pont, les plataformes sorgiren entorn de l'any 2000 per la conjunció del sentiment la-

tent de ser "ciutadans de segona" (les Terres de l'Ebre estaven permanentment fora de les grans inversions en infraestructures); una estructura tradicional de distribució del poder i l'activitat centrada en unes poques famílies que han dominat la vida política durant dècades, i que tan bé descriu Jesús Moncada a les seves novel·les, i la reacció davant un seguit de projectes agressius amb l'entorn i elaborats sense tenir en compte la voluntat de la ciutadania, com el transvasament de l'Ebre, les centrals tèrmiques de Móra i Vandellòs i la proliferació de projectes de centrals eòliques.

Aquesta nova organització i la participació ciutadana han arrelat a la societat ebrenc i poden sobreviure més enllà de les causes per les quals es van formar. La implicació de la societat en els problemes del territori és prou forta com per garantir la continuïtat de la participació en la vida pública. En aquest sentit, per exemple, és evident que la Plataforma en Defensa de l'Ebre no s'entén ja només com una reacció al transvasament, sinó que ha esdevingut propositiva d'un model de desenvolupament urbanístic i turístic que respecti el medi ambient i el paisatge. De la mateixa manera, les plataformes sorgides a la Terra Alta o la Ribera l'any 2000 en defensa del patrimoni natural davant la implantació indiscriminada de centrals eòliques han passat també a tenir un discurs més ampli relacionat amb les transformacions ambientals i del paisatge. Són mobilitzacions d'una nova generació capaces de fer propostes possibles.

En definitiva, les plataformes han suposat un punt d'inflexió en la cohesió social, l'autoafirmació i el resorgiment d'una identitat pròpia de pertinença a un territori abans caracteritzat per una escassa autoestima; i marquen, sobretot, una ruptura pel que fa a la participació ciutadana en la vida pública a les Terres de l'Ebre en favor d'un model de desenvolupament respectuós amb el medi ambient.

7.2 Necessitat d'una institució amb capacitat de representació dels interessos del territori i de negociació exterior: la vegueria de les Terres de l'Ebre

Tanmateix, per tal d'impulsar, formular i gestionar aquestes estratègies de desenvolupament sorgides del propi territori cal un ens institucional amb capacitat de combinar de forma eficaç i eficient la representació de la identitat i els interessos del conjunt del seu terri-

tori; amb capacitat de generar diàleg i participació amb la ciutadania i els governs locals; amb capacitat de negociació i diàleg amb les administracions autonòmica i estatal, i amb capacitat tècnica per a la gestió i l'avaluació de les polítiques territorials regionals.

Des de les Terres de l'Ebre s'ha reivindicat llargament un reconeixement institucional (província o vegueria) d'aquest territori, amb competències i recursos per emprendre iniciatives pròpies per aconseguir el seu desenvolupament i amb capacitat de representació i de negociació. La divisió comarcal i regional de Pau Vila de 1932 ja proposava una vegueria V a l'Ebre (tot i que amb la Ribera d'Ebre assignada a Reus). La reclamació de la vegueria feta en declaració programàtica de l'Assemblea General d'Entitats del Congrés de Cultura Catalana de 1976 fou recollida pel Govern provisional de la Generalitat presidit per Josep Tarradellas, que el 1978 creà el Consell Intercomarcal de les Terres de l'Ebre (CITE) amb la finalitat de representar la participació de les quatre comarques (inclosa la Ribera) en les propostes d'aprofitament de recursos i de planificació territorial que les poguessin afectar. Malhauradament, aquest reconeixement de la personalitat política i institucional del territori no tingué més transcendència ni continuïtat fins als anys recents. El 1993, el Parlament de Catalunya creà l'Institut per al Desenvolupament de les Comarques de l'Ebre (Idece) com a organisme autònom de la Generalitat, que reconeixia aquest àmbit a efectes d'ordenació del territori amb la funció "d'elaborar, avaluar i executar o impulsar plans de promoció i desenvolupament de caràcter global o sectorial de les comarques que integrin i potenciïn els esforços que es fan a la zona i alhora afavoreixin la coordinació de totes les administracions actuants". Aquesta unitat d'ordenació territorial és consolidada l'any 1995 en la Llei del Pla Territorial General de Catalunya, que reconeixia les Terres de l'Ebre com un dels sis àmbits de planejament territorial parcial de Catalunya (el pla territorial parcial fou el primer que es va aprovar a Catalunya, el 2001). L'informe de la comissió d'experts sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya de l'any 2000 recomanava també la creació de la vegueria de les Terres de l'Ebre. Finalment, arran de les mobilitzacions ciutadanes, el Govern de la Generalitat creà (decret 79/2001) la Delegació del Govern a les Terres de l'Ebre, que suposa el reconeixement institucional més gran assolit per la regió fins al moment, tot i que presenta limitacions manifestes, com el fet que no tots els departaments de la Generalitat hi tinguin delegació.

Sens dubte, la tan reclamada vegueria de les Terres de l'Ebre és la institució que millor podria assumir aquestes funcions de diàleg participatiu amb els governs locals i la societat civil, representació institucional i política dels interessos del territori, capacitat de negociació amb altres administracions i capacitat tècnica de gestió de polítiques públiques.

Per tal que això sigui així, la vegueria hauria de ser, alhora, un òrgan de descentralització del Govern de la Generalitat i un òrgan de cooperació entre els governs locals (municipis i consells comarcals) amb la suficient dotació de competències i recursos propis per a l'assoliment dels seus fins, i, a ser possible, d'elecció directa per tal de garantir una major identificació de la ciutadania amb els seus responsables polítics i la legitimitat d'aquests.

Amb l'existència de la vegueria, amb funcions de concertació estratègica i representació, els consells comarcals remarcarien la seva funció essencialment tècnica de suport i coordinació dels serveis municipals. En aquest nou context d'objectius per als consells comarcals, podria prendre sentit una reordenació del mapa comarcal del Baix Ebre i el Montsià més ajustat als sistemes urbans i les realitats diferencials del territori, amb un major reconeixement de les unitats funcionals dels dos hemideltes com a diferenciades de la vall de l'Ebre i el pla la Galera; o el reconeixement de les dues unitats que conformen la Ribera, amb centralitats a Móra i Flix.

7.3 Articulació de xarxes de cooperació territorial

Però actualment, la complexitat de les polítiques i els projectes territorials fa que s'escapin de les competències, els recursos i les capacitats de decisió d'una sola administració. L'execució de les polítiques territorials es caracteritza avui per la multiplicitat d'agents i d'administracions que hi intervenen i, per tant, requereixen la cooperació i concertació entre les administracions actuants, així com amb la societat civil i els agents econòmics.

En aquest context el govern regional o vegueria podria tenir una funció central en l'impuls i l'articulació d'aquestes xarxes de cooperació territorials:

D'una banda, articulant xarxes innovadores de cooperació entre els municipis, conjuntament amb els con-

sells comarcals. Aquestes xarxes poden adreçar-se a la gestió conjunta de polítiques o serveis per raons de veïnatge (els exemples més característics poden ser la coordinació del planejament urbanístic en sistemes urbans, la gestió d'espais d'interès natural, la prestació conjunta de serveis municipals o sistemes innovadors de redistribució de beneficis i càrregues tendents a la perequació fiscal). Però l'aspecte més interessant passa per configurar xarxes d'intercanvi d'experiències i coneixements entre els municipis per tal de promoure polítiques públiques cohesionades i innovadores, ja siguin adreçades als interessos o les problemàtiques comuns als municipis (com pugui ser una xarxa de localitats turístiques o una xarxa de consistoris amb polítiques d'immigració) o a tot el territori (com ara la gestió ambiental o la gestió del paisatge).

D'una altra, articulant les xarxes de cooperació vertical o multinivell de diàleg i negociació amb les administracions implicades en les decisions sobre aquest territori: els municipis, els consells comarcals, la Generalitat, l'Administració central i, fins i tot, la Unió Europea. Aquesta cooperació multinivell es fa imprescindible per garantir l'actuació coherent i coordinada, amb criteris comuns, de les administracions que intervenen a les Terres de l'Ebre. Cal establir també contactes institucionals permanents amb tots els territoris veïns per coordinar solucions a problemes comuns d'infraestructures, gestió de l'aigua, gestió de parcs naturals, etc.

Però també és necessari articular espais innovadors de diàleg amb la ciutadania i les entitats de la societat civil. En aquest sentit, pot exercir un paper interessant el Consell Econòmic i Social de les Terres de l'Ebre, constituït el gener de 2003, organisme integrat a l'Idece amb l'objectiu d'afavorir el diàleg entre les administracions, els sectors empresarials i els sindicats en les qüestions que afectin el desenvolupament socioeconòmic d'aquest territori. Tanmateix, caldrà sobretot cercar mecanismes innovadors de participació ciutadana més àmplia.

8 L'Ebre ens remet a un nou model de desenvolupament social i ambiental... per a Catalunya?

Les Terres de l'Ebre proposen al país un nou model de desenvolupament del territori basat en la gestió prudent dels recursos i el paisatge, la participació ciutadana, la competitivitat equilibrada, la qualitat de vida i la

inserció en xarxes europees i peninsulars. El debat sobre aquest model de desenvolupament no és només un debat de l'Ebre, és el de tot Catalunya.

L'Ebre, com a terra de camí, ens remet a repensar la posició del país en xarxes d'abast europeu i peninsular, com la cruïlla entre l'arc mediterrani i l'eix de la conca de l'Ebre i, per tant, les relacions econòmiques, socials i culturals amb els nostres veïns.

L'Ebre, com a terra de diversitats, ens remet a repensar una articulació del país a partir de la base d'una xarxa policèntrica i multidireccional de complementaritats i avantatges cooperatius entre els llocs, capaç de difondre sobre tot el territori una qualitat de vida equiparable i una competitivitat equilibrada.

L'Ebre, com a terra de recursos naturals, ens remet a pensar en la necessitat de noves formes de gestió prudent de l'aigua i de l'energia. La necessitat d'una nova cultura dels recursos, d'integrar les consideracions ambientals al centre del model de desenvolupament per no comprometre la qualitat de vida de les generacions futures, d'avaluar estratègicament les implicacions ambientals de totes les intervencions al territori, de minimitzar la petjada ecològica de les àrees urbanes en aspectes com el consum d'aigua i d'energia.

L'Ebre, com a terra de patrimoni paisatgístic, ens remet a una ordenació i una gestió integral del paisatge que va més enllà dels espais protegits. Una gestió del paisatge que integri els seus valors ecològics, productius, de qualitat de vida, culturals, identitaris, d'atractiu turístic; que reconegui que el paisatge és viu i en transformació; que en limiti la degradació sense caure en la seva conversió en un museu; que actui més en els processos que en les formes. Un tractament del paisatge que no sigui sectorial, sinó vertebrador de l'ordenació del territori.

L'Ebre, com a terra amb dificultats de desenvolupament econòmic, ens remet a la necessitat d'una competitivitat equilibrada del conjunt del territori. Un model de desenvolupament qualitatiu més que de creixement quantitatiu, que doni prioritat a la renda i la qualitat de vida de les persones per damunt del producte interior brut. La necessitat de promoure estratègies de desenvolupament endògenes, arrelades en els recursos específics del lloc, en la creació d'entorns innovadors, en la formació de les persones, en la densitat de les xarxes de col·laboració social i institucional.

Per damunt de tot, un desenvolupament respectuós amb els recursos i el paisatge.

L'Ebre, com a terra amb dèficit en l'accés a serveis i amb transformacions socials recents, ens remet a la necessitat d'una política decidida d'igualtat d'oportunitats de totes les persones i de tots els territoris en l'accés als serveis i al coneixement. La necessitat de polítiques d'habitatge i rehabilitació integral urbana per evitar la segregació socioespacial; de tractament específic dels col·lectius amb risc d'exclusió social; d'adreçar seriosament la creixent immigració en tota la seva complexitat.

L'Ebre, com a terra de mobilitzacions ciutadanes i mancada de reconeixement institucional, ens remet a un nou model de governabilitat basat en la participació ciutadana, les formes de representació institucional dels interessos del territori i les xarxes de cooperació entre institucions. En definitiva, la necessitat de donar la veu i el protagonisme al propi territori, a les persones, en el disseny de les seves opcions de futur, del seu projecte

L'Ebre, com a terra amb identitat i amb projecte de futur, ens remet en definitiva a un nou model de desenvolupament fonamentat en les persones (la participació, la qualitat de vida, el capital humà i social), en la gestió prudent dels recursos (l'aigua, el paisatge) i en la valorització dels potencials del propi territori (desenvolupament endogen).

Tanmateix, l'Ebre, com a terra mancada de polítiques i inversions, ens remet també al fet que les estratègies de desenvolupament territorial no es quedin en plans i discursos i que es tradueixin en el desplegament de polítiques públiques, inversions i intervencions innovadores i decidides.

Bibliografia

Arrufat, R.; J. J. Grau, i Joan Sabaté (1993): *La Terra Alta: estructures productives i evolució social*. Caixa de Catalunya, Barcelona.

Associació per al Desenvolupament Rural de la Ribera d'Ebre: *PRODER Ribera d'Ebre*. www.gencat.net/odecat/html/fitxa/print_472.htm.

Bayrri, J. (1985): *Les Terres de l'Ebre, encara un fu-*

tur...? Dertosa, Cooperativa Gràfica Dertosense, Tortosa.

Bayrri, J.: "El paper dels pobles i ciutats en la construcció de la vegueria de l'Ebre", *Acte promogut pel Fòrum Amposta XXI*, Amposta, 9 de febrer de 2002. Inèdit.

Bel, G.: "15.000 + muchos miles: ¿y ahora qué?", *El País*, 2 de març de 2001 <http://es.groups.yahoo.com/group/territori/message/219>.

Bel, G., i A. Segarra (coord.) (2000): "Estudis comarcals de les Terres de l'Ebre", a *Anuari Econòmic Comarcal 2000*. Caixa de Catalunya, Barcelona, pàgs. 161-339.

Beltran, J.: "Les terres de l'Ebre, una regió sense reflex administratiu", a *Jornades de reflexió a la Catalunya Central: l'organització territorial a debat*, Manresa, 14 i 15 de desembre de 2002. www.regio7.com/territori/ebre.html.

Blay, J. (2000): *Paisatge tradicional i dinàmiques actuals a les Terres de l'Ebre*. Inèdit.

Capellà, H. (2002): "El espejismo del turismo en tres àreas rurales: Terra Alta, Matarranya i Els Ports", a *Los espacios rurales entre el hoy y el mañana. Actas del XI Congreso de Geografía Rural*. Universidad de Cantabria, Santander, pàgs. 79-100.

Carod Rovira, J. L.: "Un futur per a les Terres de l'Ebre", *Avui*, 6 de juny de 2001 <http://es.groups.yahoo.com/group/territori/message/576>.

ConSORCI d'Iniciatives de la Terra Alta: *Programa Leader Plus Terra Alta* www.gencat.net/odecat/html/fitxa/print_471.htm.

ConSORCI LIDEBRE: *Programa Leader Plus Lidebre*. www.gencat.net/odecat/html/fitxa/print_473.htm.

Elcacho, J.: "Entrevista a Narcís Prat: si es vol mantenir el delta no hi ha prou aigua per transvasaments", *Avui*, 13 d'abril de 2003. <http://www.avui.com/avui/diari/03/abr/13/340113.htm>.

Fundació Privada Massís dels Ports: *Programa Leader Plus Massís dels Ports* www.gencat.net/odecat/html/fitxa/print_474.htm.

- Grau, J. J., i J. Sorribes (1982): *Montsià: estructura i dinàmica socio-econòmica*. Caixa de Catalunya, Barcelona.
- Grau, J. J., i J. Sorribes (1985): *L'economia del Baix Ebre: estructura i dinàmica socio-econòmica*. Caixa de Catalunya, Barcelona.
- Grau, J. J., i J. Sorribes (1985): *L'economia del Baix Ebre: els antecedents històrics*. Caixa de Catalunya, Barcelona.
- Grup Parlamentari Socialistes-Ciutadans pel Canvi: *10 propostes per a millorar la qualitat de vida a les Terres de l'Ebre*. 17 i 18 de febrer de 2000. www.psc.es/ambit/terresebre/documents/view.asp?id=15834&capt=1561.
- Lozano, G. (2000): *Les transformacions en el model de desenvolupament local a la comarca de la Ribera d'Ebre* (memòria de recerca). Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra. Inèdit.
- Nel-lo, O.: "Terres de l'Ebre: subjecte i projecte", *Avui*, 19 de febrer de 2002 <http://es.groups.yahoo.com/group/territori/message/1368>.
- Observatori de Desenvolupament Estratègic a Catalunya: *Jornada sobre el desenvolupament estratègic a les Terres de l'Ebre*, Tortosa, 4 de març de 2003.
- Partit dels Socialistes de Catalunya: *Bases per a un pla estratègic de Catalunya: les terres de l'Ebre*. ca. 1999 <http://www.psc.es/ambit/ulldecona/documents/default.asp?apt=2562>.
- Paül, V. (2003): *Les Terres de l'Ebre o les estratègies territorials pendents per a la regió 'oblidada' de Catalunya*. Inèdit.
- Prat, N.: "L'Ebre 2010. Que els polítics catalans tinguin la visió de futur per salvar el riu", *Avui*, 28 de novembre de 2002.
- Pujadas, I.; A. Garcia, C. López, i M. Navarro (2003): "La immigració estrangera a les Terres de l'Ebre: canvis recents i reptes de futur", a *Perspectives Territorials*, 4, pàgs. 19-37.
- Seró, R. (1972): *Les transformacions econòmiques al delta de l'Ebre*. Banca Catalana, Barcelona.
- Sorribes, J., i J. J. Grau (1989): *La Ribera d'Ebre: transformacions socio-econòmiques i perspectives de futur*. Caixa de Catalunya, Barcelona.
- Torres, P. (dir.) (2002): *Pla Territorial de les Terres de l'Ebre*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, <http://www.gencat.es/ptop/program/descarrega/membrebre.pdf>.
- Torres, P. (2002): "El model de desenvolupament territorial de les Terres de l'Ebre", a *Perspectives Territorials*, 1, pàgs. 65-74.
- Tort, J. (2002): "Highly specialized production as an alternative in economically depressed areas. The wines of Priorat (Tarragona, Spain)", a K. Jussila; R. Majoral, I B. Cullen (coord.): *Sustainable Development and Geographical Space*. Aldershot, Ashgate, pàgs. 261-269.